प्रकृतिः जायमानस्य कार्यस्य स्मृतौ च कार्ये स्मृतौ धातौ प्रयुज्यमाने

सा०
५७
५८

वामधिपतिः गोषु स्वामी गवां स्वामी कर्तृकार्ययोरक्तौ रिक्ततिषष्ठी कर्तरि कार्ये च षष्ठी भवति क्तादि
वर्जिते कृदंते शब्दे प्रयुज्यमाने कर्मणि षष्ठी विभक्तिर्भवति पितुः स्मरति चकारात् द्वितीयापि पितरं
स्मरति हेतौ तृतीयापंचमी च वक्तव्या अनित्यः शब्दः कृतकत्वेन कृतकत्वाद्वा भयहेतौ पंचमी चौ
राद्बिभेति विद्युत्पाताच्चकितः व्याघ्राच्चस्यति षष्ठीत्वनुप्रयोगे कस्य हेतुरियं कन्या अन्यस्मिन्नन्योप
चारः इत्थंभावः इत्थंभावे तृतीयापि छ्यपुत्रेण पश्यति संसारमसारत्वेन पश्यति येनांगविकारः
येनांगेनांगिनोंग विकारो लक्ष्यते तस्मादंगात्तृतीया विभक्तिर्भवति अक्ष्णा काणः पादेन खंजः जनि
कर्तुः प्रकृतिः जायमानस्य कार्यस्योपादानमपादानसंज्ञं भवति तत्रापादाने पंचमी यस्मात्प्रजा
प्रजायंते तद्ब्रह्मेति विदुर्बुधाः आङादियोगे च आपाटलिपुत्राद्वृष्टो देवः तादर्थ्ये चतुर्थी वक्तव्या ऽसं
यमाय श्रुतं धत्ते नरो धर्माय संयमं धर्मो मोक्षाय मेधावी धनं दानाय भुक्तये क्रुध्यादियोगे चक्रुराय क्रुध्य
ति मित्राय द्रुह्यति गणेषु दोषारोपणरूपा गुणत्वेन असूयेन क्यप् लोपे कर्मण्यधारे च पंचमी वक्त
व्या हर्म्यात्प्रेक्षते हर्म्यमारुह्य प्रेक्षते इत्यर्थः आसनात्प्रेक्षते आसने उपविश्य प्रेक्षते इत्यर्थः निमित्ता

शि०
५७

त्कर्मयोगेसप्तमीवक्तव्या चर्मणि द्वीपिनं हंति दंतयोर्हंति कुंजरं केशेषु चमरीं हंति सीम्नि पुष्कलको हतः
विषयेसप्तमी तर्के चत्वरः षष्ठीसप्तम्यौ चानादरे बहूनां क्रोशतां गतश्चौरः बहुष्वसाधुषु वदत्स्व
पि स्वयमार्गे याति साधुमार्गेण बहुषु साधुषु निवारयत्स्वपि स्वयमनार्यो यात्यसाधुमार्गेण माता पि
त्रोरुदतोः प्रव्रजति पुत्रः अन्योक्ते प्रथमा यदिदं कार्य्यं त्वाद्यन्वेनाख्यते नेक्तता चोक्तं भवति तदा प्रथमा
प्रयोक्तव्या कुलालेन घटः क्रियते पटः कार्य्यः छंदसि स्यादिः सर्वत्राद्धा जुहोति पुनंत ब्रह्मणस्पति
ब्रजति पिरेजुः ॥ ॥❋॥ ॥ इति कारक प्रक्रिया समाप्ता ॥ ॥ अथाऽर्थवि
शिष्टानां पदानां समासो निरूप्यते ॥ ❋ ॥ समासश्चान्वये नाम्नां नाम्नामन्वययोग्यत्वे सत्ये
व समासो भवति च शब्दात् नष्टितेपि ततो भार्या पुरुषस्येत्यादौ न भवति स च षड्विधः अव्ययी भाव
स्तत्पुरुषो द्वंद्वो बहुव्रीहिः कर्मधारयो द्विगुश्चेति पूर्वपदप्रधानोऽव्ययीभावः ॥ द्विगुतत्पुरुषौ पर
पदप्रधानौ द्वंद्वकर्मधारयौ चोभयपदप्रधानौ बहुव्रीहिरन्यपदप्रधानः तस्य क्रियाभिसंबंधात्
उभयपदप्रधानो बलवान् एकपद्यमैकस्वर्यमेकविभक्तिकत्वं च समासस्य प्रयोजनं अधिस्त्री इति

...सेसतिनञो अका

स्वेर सम

स्थिते स्त्रीशब्दात् द्वितीयैकवचने अम् स्त्रियम् अधिकृत्य भवतीति विग्रहे अन्वययोग्यार्थसमर्प्य
कः पदसमुदायो विग्रहो वाक्यमिति यावत् कृते समासे अव्ययस्य पूर्वनिपातो वक्तव्यः पूर्वे अव्य
ये अव्ययी भावः अव्यये पूर्वपदे सतियोऽन्वयः सोव्ययी भावसंज्ञकः समासो भवति ॥ ॥❋॥ ॥
इति समाससंज्ञायां ॥ ॥❋॥ ॥ समासप्रत्यययोः समासे वर्त्तमानायाः विभक्तेः प्रत्य
ये च परे लुग्भवति इत्यमो लुक् नामसंज्ञाया स्यादिर्विभक्तिः अधिस्त्रि सि इति स्थिते सनपुंसकं सो
व्ययी भावो नपुंसकलिंगो भवति नपुंसकत्वात् ह्रस्वत्वं अव्ययीभावात् अव्ययीभावात्परस्याः विभ
क्तेर्लुग्भवति अधिस्त्रि गृहकार्यं रायमतिक्रांतमतिरि कुलंनावमतिक्रांतं अतिनु ह्रस्वादेशो संध्यक्ष
राणामिकारोकारौ च वक्तव्यौ यथा असादृश्ये यथाशब्दो असादृश्ये वर्त्तमानः समस्यते शक्तिमनति
क्रम्य करोतीति यथाशक्ति असादृश्येकिं यथा विष्णुस्तथाशिवः अतोमनतः अकारांतादव्ययी भा
वात्परस्याः विभक्तेरम् भवति अतं वर्जयित्वा कुंभस्य समीपं उपकुंभं वर्त्तते नामसंज्ञायां स्यादयः उप
कुंभं पश्य टाङसोः टाङि इत्येतयोः परयोर्वाऽम् भवति उपकुंभेन कृतं उपकुंभं कृतं उपकुंभादान

यः अनत इति विशेषणात्‌ पंचम्या अम्‌ न भवति उपकुंभं देशः उपकुंभे निधेहि उपकुंभं निधेहि ।
अवधारणार्थे यावति च अवधारणार्थे यावच्छब्दे प्रयुज्यमाने योऽन्वयः सोऽव्ययीभवसंज्ञकः समा
सो भवति अवधारणार्थे इति किं यावंत्यमंत्राणि तावतो ब्राह्मणानामंत्रयस्वेति यावदमत्रम्‌ आमंत्रयस्व
मक्षिकाणामभावो वर्तते इति निर्मक्षिकं वर्तते अमादौ तत्पुरुषः द्वितीयाद्यंते पूर्वे पदे सति योऽन्वयः
स तत्पुरुषसंज्ञकः समासो भवति समासप्रत्यययोः ङेर्विसर्गः ग्रामं प्राप्तो ग्रामप्राप्तः ग्रामप्राप्तो
ग्रामप्राप्तः ग्रामप्राप्त शेषं देववत्‌ दात्रेण छिन्नं समासप्रत्यययोः अतोऽम्‌ अम्‌ शब्दस्य मोऽनुस्वारः
दात्र छिन्नं कुलवत्‌ यूपदारु यूपाय दारु नपुंसकान्स्यमोर्लुक्‌ इमौ नामिनः स्वरे नुर्नोणोऽनंते यूप
दारुणी यूपदारूणि पुनरपि ङकेभ्यो भयं वृकभयं राज्ञः पुरुषो नाम्नो नो लोपशधौ राजपुरुषः
अक्षेषु शौंडः अक्षशौंडः क्वचिदमाद्यंतस्य परत्वं अग्निषु आहितः इति आहिताग्निः पूर्वं भूतः इति
भूतपूर्वः समासे क्वचिदेकपदं णत्वहेतुः शराणां वनं शरवणं आम्राणां वनं आम्रवणं क्वचित्‌ ग्रह
णत्वं न भवति त्रिनयनः पानस्य वा पानशब्दस्य वा णत्वं भवति सुरायाः पानं सुरापानं सुरापाणं ।

सि॰ ६०

नञ्जि नञ्जि पूर्वपदे सति तत्पुरुषसंज्ञकः समासो भवति न ब्राह्मणो ऽब्राह्मणः नञः समासे सति नञो अका
रादेशो भवति न ब्राह्मणो ऽब्राह्मणः नाकादिवर्ज्जं नञः ऽकं नकुलः नपुंसकं नक्षत्रं अनुस्वरे समा
से सति नञो अ [illegible] देशो भवति स्वरे परे अश्वादन्यो ऽनश्वः धर्म्मविरुद्धो अधर्म्मः ग्रहणाभावो
ऽग्रहणं तदन्य तद्विरुद्ध तदभावेषु नञ् वर्त्तते चार्थे द्वंद्वः समुच्चया ऽन्वाचये तरेतरयोगे समाहाराख्या
र्थाः तत्रेश्वरं गुरुं च भजस्वेति प्रत्येकमेकक्रिया ऽभिसंबंधे समुच्चये समासो नास्ति बटोभिक्षाम
टनानयेति क्रमेण क्रिया द्वय संबंधे अन्वाचये च समासो नास्ति परस्परमसंबंधात् इतरेतरयोग
समाहारे च चार्थे द्वंद्वः समासो भवति द्वंद्वे अल्पस्वर प्रधाने कारो कारांतानां पूर्वनिपातो वक्तव्यः
पटुश्च गुप्तश्च पटुगुप्तौ उक्तार्थानामप्रयोगः अग्निश्च मारुतश्च अग्निमारुतौ भोक्ता च भोग्यश्च
भोक्तृ भोग्यौ स्त्री च पुरुषश्च स्त्रीपुरुषौ धवश्च खदिरश्च धव खदिरौ देवताद्वंद्वे पूर्वपदस्य वा दीर्घो
वक्तव्यः अग्निश्च सोमश्च अग्निसोमौ आग्नेषोमौ इन्द्रश्च बृहस्पतिश्च इंद्राबृहस्पती औरस्य
र्णीदीर्घः सह अश्व्यादेः सोमादीनां षत्वं वक्तव्यं एकवद्भावो वा समाहारे वक्तव्यः [illegible]

सा। पलाशाश्च नामसंज्ञायां स्यादयः सवर्णे दीर्घः सह अन्त्यादेः सोमादीनां [illegible]
६२ मासे वक्तव्यः शशाश्च कुशाश्च पलाशाश्च नामसंज्ञायांस्यादयः सवर्णे दीर्घः सहः स्रोर्विसर्गः।
५४ शशकुशपलाशाः एतेषां समाहारः शशकुशपलाशं अतोऽम् अम्शसोरस्य मोऽनुस्वारः अन्या
दीनां विभक्तिलोपे कृते कर्म्मव्यतिहारे पूर्वपदस्य सगागमो वक्तव्यः एदोतोतः अन्यश्च अन्यश्च
अन्योऽन्य परश्च परश्च परस्परं एकत्वे द्विगुद्वंद्वौ एकत्ववर्त्तमानौ द्विगुद्वंद्वौ नपुंसकलिंगो भवतः
संख्यापूर्वो द्विगुः संख्यापूर्वः समासो द्विगुर्निगद्यते समाहारेऽतईप् द्विगुः समाहारेऽर्थे द्विगुस
मासे भवति ततो अकारान्तादीप् प्रत्ययो भवति यस्य लोपः दशानां ग्रामाणां समाहारः दशग्रामी दश
ग्राम्यौ दशग्राम्यः नदीवत्सर्वक्रियाः पंचाग्नयः समाहृता इति पंचाग्नि नाम्नो नो लोपः शघोः पंचानां ग
वां समाहारः पंचगु नपुंसकत्वात् ह्रस्वत्वं नपुंसकात्स्यमोर्लुक् नामिनः स्वरे इमौ पंचगुनी जशश्या
शेर्शिः नोपधाया दीर्घः पंचगूनि पुनरपि पात्रादीनां ईप्प्रतिषेधो वक्तव्यः पंचानां पात्राणां समाहारः त्रि।
पंचपात्रं त्रयाणां फलानां समाहारः इति त्रिफलं स्रोर्विसर्गः विसर्जनीयस्य सः द्विलान्यः सः ६२

सा॰
६५
५८

कर्मधारयस्तु न्नी स्यादयः अतोऽम् नाम्नो नो लोपशधौ यस्य लोपः मोऽनुस्वारः चतुष्पथं चतुष्पथे
इत्यलं च प्रथमः जश् शसोः शि नोपधायाः चतुष्पथानि पुनरपि तृतीयादौ कुलवत् पात्राद्यंतो
पुमंपतः बहुव्रीहिरन्यार्थे अन्यपदार्थे प्रधानोपः स बहुव्रीहि संज्ञकः समासो भवति बहु धनं यस्य स ब
हुधनः सो विसर्गः बहुधनौ बहुधनाः अस्ति धनं यस्य स अस्तिधनः तस्य प्रधानस्यैकदेशो विशेष
णतया यत्र ज्ञायते स तद्गुणसंविज्ञानः बहुव्रीहि लंबो कर्णो यस्य स लंबकर्णः कंठे हारो यस्य कंठहारः
बहुव्रीहि विशेषणसप्तम्यंतयोः पूर्वनिपातो वक्तव्यः नेंदुशेखरादौ इंदुः शेखरे यस्य ... दुशेखरः
चक्रं पाणौ यस्य स चक्रपाणिः सो विसर्गः प्रजामेधयोरसुक् सवर्णे दीर्घः सह हसेपः ... लोपः सुप्र
जाः अत्वसोः सौ सुप्रजसौ सुप्रजसः दुष्टा मेधा यस्य दुर्मेधाः दुर्मेधसौ दुर्मेधसः धर्मादन् सुष्ठु धर्मो यस्य
स सुधर्मा नाम्नो नो लोपशधौ नोपधायाः हसेपः सेर्लोपः सुधर्माणौ सुधर्माणः रूपवती भार्या यस्य स रू

स्त्री

पवद्भार्यः अन्यार्थे लिंगस्याऽन्यार्थे वर्तमानस्य ह्रस्वो भवति पुंवद्वा समासे सति समानाधिकरणे प्र
त्ययेवा स्त्रीलिंगस्य पुंवद्भवति पुंवद्भावा ... दीपो निवृत्तिः त्राग्रहणात् कल्याणीप्रिय इत्यादौ न भवति

त्रि॰
६३

[illegible] शब्दस्यान्त्यार्धे वर्तमानस्य ह्रस्वो भवति पंचगावो यस्य स पंचगुः संख्यासुव्याघ्रादि पर्वस्य पाद
शब्दस्यालोपो वक्तव्यः सहस्त्रंपादा यस्यासौ सहस्रपान् सहस्रपाद् वावसाने व्याघ्रपाद् व्याघ्रपादौ
व्याघ्रपादः शसादौ परे पाद्शब्दस्य पादादेशश्च वक्तव्यः द्वौपादौ यस्य स द्विपात् द्विपादौ द्विपदः द्विपदं
द्विपादौ द्विपदः द्विपदा द्विपद्भ्यां द्विपद्भिरित्यादि [illegible] समासे सति टश्च डक इत्येते प्रत्यया भवंति
टकारस्तत्पुरुषे प्रोक्त अकारो द्वंद्व [illegible] बहुव्रीहौ डकारः सर्वतोमतः अचिंत्यो महिमा यस्य
स अचिंत्य महिमः डित्वाट्टिलोपः नोवानां नस्य पदस्य टेर्लोपो भवति यकारस्वरे परे वा [illegible] कचिन्न
भवत्युपधालोपश्च अन्हो मध्यं मध्यान्हः कवीनां राजा इति कविराजः टकारोऽनुबंध इबयः स्त्रिता
कविराजी कविराज्यौ कविराज्यः राज्ञां पूः इति राजपुरं वाक् च मनश्च वाङ्मनसे दक्षिणस्यां दिशि
[illegible] षे वा कृत्सिः [illegible] णापथः अहोरात्रं अन्हः सः द्वे उक्ते यस्य लोपः अन्तोऽम अमणसो रस्य दोच [illegible] यश्च
[illegible] नाम्नो नलोप शषौ डित्वाट्टिलोपः पंच च षट् च पंचषाः नामसंज्ञायां स्यादयः वहवो
[illegible] राजा नगरी [illegible] आवनः स्त्रियां बहवः कर्तारो यस्य स बहुकर्तृक

सा०
६५
५०

कर्मधारयस्तुल्यार्थे पदद्वये तुल्यार्थे एकार्थनिष्ठे सति कर्मधारयसंज्ञकः समासो भवति नीलं च न
दुत्पलं च नीलोत्पलं उत्को आतोऽम् अमशसोरस्य रक्ता चासौ लता च रक्तलता आवतः स्त्रियां आपः
पुमांश्चासौ कोकिलश्च पुंस्कोकिलः पुंसः खपे संयोगान्तलोपो वक्तव्यः ॥ ❀ ॥ इति कर्मधारयः
॥ ❀ ॥ नाम्नश्च कृता समासः प्रादेरुपसर्गस्य नाम्नश्च कृदन्तेन सह समासस्तत्पुरुषो भवति भकर्षे
णवादः प्रवादः कुंभं करोतीति कुंभकारः सहादेः सादिः समासे सति सहादीनां सादिर्भवति पुत्रेण स
हवर्त्तमानः सपुत्रः सहसंनिरस्तांसध्रिसमितिरयः चोक्तुः इयंस्वरे अंचे अंचस्तु से अंचतीति सध्र्यङ् स
ध्र्यञ्चौ स्तोः श्चुभिः श्चुः सध्र्यञ्चः सध्र्यञ्चं सध्र्यञ्चौ सध्रीच इत्यादि सम्यक् अंचतीति सम्यङ् तिरो अंच
तीति तिर्यङ् कोः क कुशब्दस्य कुत्सिते ईषदर्थे तत्पुरुषे कवका आदेशा भवंति कुत्सितं अन्नं
कदन्नं ईषदर्थे कदादि ईषदर्थे गम्यमाने कुशब्दस्य तत्पुरुषे वर्त्तमानस्य कात्कव कारान्ते आदेशा भवं
ति किंचित् उष्णं कदुष्णं किंचित् उष्णं कोष्णं किंचित् उष्णं कवोष्णं कुत्सितं लवणं कालवणं पुरु
षे वा कुत्सितः पुरुषः कापुरुषः कुपुरुषः षट् च दशा च षस्य उत्वं दस्य डत्वं टाड्कान्तो ना नामसंज्ञायां

वस्यर

सा०
सि०
६६

सा० ६६ ५५

स्यादङ्ः सोर्विसर्गः षोडशः षट्प्रकारा यस्यासौ संख्यायाः प्रकारे धा संख्यावाचिनो नाम्नः प्रकारे
र्थे धा प्रत्ययो भवति षष उत्वं उक्तो दधोर्डढौ षष शब्दात्परयोः दकार धकारयोर्डकार ढकारौ भवतः षो
ढा आपः षस्य उत्वं दंतस्य दत्तस्य डत्वं वितो नुम् उक्तो षट् दंता यस्यासौ षोडन् षोडंनौ षोडंनः षोडंनं
षोडंनौ षोडंनः षोडना इत्यादि आकृतिगणोयं बृहच्चासौ पतिश्च बृहस्पति महांश्चासौ ईश्वरश्च महे
श्वरः महत्तेष्टेः महत्तेष्टेरात्वं भवति अद्दए सोर्विसर्गः महेश्वरः दिवो द्यावा [illegible] द्यावा दिवशोस्य
द्यावादेशः आय सवर्णे दीर्घः सह द्यौश्च भूमिश्च द्यावाभूमी अलुक क्वचित् क्वचित्समासे सति कृते
तद्धितेपि पूर्वपदस्य विभक्तेरलुक् भवति कृच्छ्रान्मुक्तः स्तोकान्मुक्तः अप्सुयोनिरस्येत्यप्सुयोनिः उरसि
लोमानि यस्य स उरसिलोमा हरिं स्पृशतीति हरिस्पृक् कंठे कालो यस्य स कंठेकालः वाचोयुक्तिः दि
शोदंडः पश्यतोहरः इत्यादि समानाधिकरणे शाकपार्थिवादीनां मध्यपद लोपो वक्तव्यः शाक
प्रियाश्चासौ पार्थिवश्च शाकपार्थिवः देवपूजाश्चासौ ब्राह्मणश्च देवब्राह्मणः आदेशश्च द्वंद्वे क्वचिद्
द्वे आदिशब्दस्य लोपो वक्तव्यः माता च पिता च पितरौ श्वश्रूश्च श्वशुरश्च श्वशुरौ दुहिता च पुत्रश्च पुत्रौ

शि० ६६

सा० ५५ ७०

प्यं यत्रगुणाधानं मलापकर्षो वा क्रियते नत्संस्कार्य्यं यत्र पूर्वावस्थापरित्यागेन अवस्थांतरं प्राप्ति क्रियते इतिनद्विकार्य्यं कटंकरोतिकारुकोरूपंपश्यति चाक्षुषः राज्यंप्राप्नोतिधर्म्मिष्टःसोमंसु नोतिसोमपाः १ अभिसर्वतसोकार्याद्धिगुपर्यादिषु त्रिषु द्वितीयाम्रेडितांतेषुततोन्यत्रापिदृश्यते १ अ भितोग्रामंनदीवहति सर्वतोग्रामंनखोदृश्यते धिग्देवदत्तं उपर्युपरिवर्तंतं मेघायाति अधो अधोवृ क्षं पक्षीयाति अध्यधिगृहंकुमारावसंति समयाग्रामं निकषाग्रामं फलंयाति अनुग्रामंप्रतिग्रामंयज्वा नसंति कालाध्वनोर्नैरंतर्य्ये द्वितीयामासमधीते क्रोशंपर्वतः नैरंतर्यंनिकिं मासस्यद्विरधीते क्रोशस्यै कदेशे पर्वतः कर्तरि प्रधानेक्रियाश्रये साधनेच क्रियासिद्ध्युपकारके करणेर्थे तृतीयाविभक्तिर्भव ति भिन्नः शरेण रामेण रावणो लोकरावणः कराग्रेण विदीर्णोपि वानरैर्युध्यतेपुनः २ दानपात्रेसंप्र दान कारके चतुर्थी वेदविदेगां ददाति विश्लेषो विभागस्तत्रयोविधिश्चलतया अचलतया च वावि [illegible]पादाने पंचमी धावतोश्वात्स्यतत भूभृतोः वनरातिगंगा संबंधेषष्ठी १ राज्ञःसुपुरुषो [illegible]स्यपजनंगुरूणांवचनंपद्यंकवीनांरसवद्वचः १ आधारेसप्तमी आधारोधिकरणंषड्वि

श्रि० ३०

श्रि० ५५

सा० [illegible]

२८ [illegible]धिक[illegible] । औपश्लेषिकं सामीपकं अभिव्यापकं [illegible]षयिकं नैमित्तिकं औपचारिकं चेति

[illegible]र्णकुमारी ऽसौ वटे गावः सुशेरते तिलेषु विद्यते तैलं हृदि ब्रह्मा ऽनंतपरं युद्धे सन्नह्यते धीरं

०५ [illegible]करिणांयातं भावक्रियालक्षणं तत्रापि सप्तमी वर्षति देवे चौरआयातः पतत्यंशुमालिनिपतितो

[illegible]रति : विनासहनमःकृते निर्धारणस्वाम्यादिभिश्च एतैरपि योगे द्वितीयाद्या विभक्तयो भवं[illegible] विनाअंत

रेण अंतरा इत्यादियोगे द्वितीया विनापापं सर्वं फलति अंतरेण द्वितीणी जीवितेन किं अंतरा त्वां मां म

द्वित्यादिपदाग्राह्यं सह सहशं साकं सार्द्धं इत्यादियोगे तृतीये सह शिष्येणागतो गुरुः सह शब्दे तो

मैत्रेण साकं तया ताभ्यां श्लक्ष्णानंता : सार्द्धं धनि भिर्धनः साधु : नमः स्वस्ति स्वाहा स्वधा अलं वषट्

योगे चतुर्थी नमो नारायणाय स्वस्ति राज्ञे सोमाय स्वाहा पितृभ्यः स्वधा अलं मल्लो मल्लाय रुद्राय वष

ट् ऋतनादियोगे पंचमी ऋते ज्ञानान्न मुक्तिः अन्यो यत्नाद्विहार : निर्धारणे षष्ठी निर्धारण क्रिया गुण जा

सप्तमी तिभिः समुदायात्पृथक्करणं तत्र षष्ठी क्रियापराणां भगवद्दाराधिकश्रेष्ठः गवां कृष्णा संपन्न क्षीरा

एतेषां क्षत्रियः शूरतमः स्वाम्यादिभिश्च स्वाम्यादिभिर्योगे षष्ठी सप्तमी च भवति गोषु अधिपतिः ग

सप्तमी न पं।

द्वि।

५६

12

सा॰ ३० ३॰

भ्भवति धातोर्झसे परे नाम्न स्वरसे पदान्ते च। गोदुघ् सि इति स्थिते। आदिजबानां झभान्तस्य स्थ्य
सध्वोः॥ धातोर्झभान्तस्यादौ वर्त्तमानानां जबानां झभा भवन्ति सकारे ध्वशब्दे च परे नाम्नश्च स्वरसे
पदान्ते च। गोधुक्। गोधुग्। गोदुहौ। गोदुहः। गोदुहम्। गोदुहौ। गोदुहः। गोदुहा। भकारादौ दादेर्घ
इति घत्वम्। आदिजबानां झभान्तस्य झभास्ध्वोरिति धकारे कृते सति। झबे जबाः। गोधुग्भ्याम्।
गोधुग्भिः गोदुहे गोधुग्भ्याम्। गोधुग्भ्यः। गोदुहः। गोधुग्भ्याम्। गोधुग्भ्यः। गोदुहः गोदुहोः गोदु
हाम् गोदुहि गोदुहोः। गोधुघ् सुप् इति स्थिते। खसे चपा झसानाम् किलान्तस्य सः कृतस्य। कषसं
योगे क्षः॥ गोधुक्षु हे गोधुक् हे गोधुग् हे गोदुहौ। हे गोदुहः॥ भारवाह शब्दस्य भेदः। भारवाट्।
भारवाड्। भारवाहौ। भारवाहः भारवाहम्। भारवाहौ। वाहो वौ शसादौ स्वरे। वाह इवकारस्यौ
कारादेशो भवति शसादौ स्वरे परे। भारौहः भारौहा भारवाड्भ्याम्। भारवाड्भिः हे भारवाट्। हे भा
रवाड्। हे भारवाहौ। हे भारवाहः। तुरासाह शब्दस्य भेदः। सहे स्साढि। सहेः स... रस्य षाकारादे
शो भवति साढि रूपे सति। तुराषाट्। तुराषाड्। तुरासाहौ। तुरासाहः। तुरासाहम्। तुरासाहौ। तुरा

पि॰ ३०

...ढः धातोर्हकारस्य ढत्वं भवति धातोर्झसे परे नाम्नश्च स्वरसे पदान्ते ५

इति डाबारि औकारान्तो ऽतिनौशब्दः। एवमतिक्रांतमतिरि कुलं नावमतिक्रान्तमतिनु ज्ञकुलम्। अतिनु। अतिनुनी। अतिनूनि पुनरपि। अतिनु। अतिनुनी। अतिनूनि। युष्मद्वज्ञावपरे। अतिनावा। अतिनुना। अतिनुभ्याम्। अतिनुभिः। इत्यादि। शेषं मधुशब्दवत्॥ ॥ इति स्वरान्तानपुंसकलिङ्गाः॥ ॥ अथ हसान्ताः पुल्लिङ्गाः॥ तत्र हकारान्तोऽनडुह्शब्दः॥ नामसंज्ञायां स्यादयः। पञ्चस्वनडुह आमागमो वक्तव्यः॥ सावनडुहः अनडुह्शब्दस्य सौ परे नुमागमो भवति। संयोगान्तस्य लोपः। संयोगान्तस्य लोपो भवति रसे पदान्ते च धातोः पदान्ते न तु रसे। हसेपः सेर्लोपः। हसान्ताद्दीर्घङ्यापः परस्य सेर्लोपो भवति। अनड्वान्। अनड्वाहौ। अनड्वाहः। अनड्वाहम्। अनड्वाहौ अनडुहः। अनडुहा। वसंस्रसे। वसुस्रंसुध्वंसुभ्रंस्वनडुह इत्येतेषां दत्वं भवति रसे पदान्ते च। अनडुद्भ्याम्। अनडुद्भिः। अनडुहे। अनडुद्भ्याम्। अनडुद्भ्यः अनडुहः। अनडुहोः। अनडुहाम्। धावम्। अनडुह्शब्दस्य धौ परे ऽमागमो भवति। हे अनड्वन्। हे अनड्वाहौ हे अनड्वाहः॥ इत्यादि॥ गोदुह्शब्दस्य भेदः॥ दादेर्घः। दादेर्धातोर्हकारस्य घत्वं

सा०
२८
२८

न्नमथाप्यदन्नम् माध्यन्दिनिर्वष्टिगुणन्विंगन्तेन पुंसके व्याघ्रपदाम्वरिष्ठः १ एवन्दधिशक्थि ।
अक्ष्यस्थिप्रभृतयः इकारान्तो वारिशब्दः वारि वारिणी वारीणि पुनरपि हेवारे नपुंसकस्यह्रस्वः
नपुंसकस्यह्रस्वो भवति। सोमयमा शेषंकुलवत् । ग्रामणि ग्रामणिनी ग्रामणीनि पुनरपि हे
ग्रामणि। टाटावुक्तपुंसकम्पुम्वद्वा। उक्तपुंसकं नाम्यन्तन्नपुंसकलिङ्गं टादौ स्वरेपरे पुम्वद्वा भवति
ग्रामण्या ग्रामणिना ग्रामणिभ्याम् ग्रामणिभिः ग्रामणीनाम् ग्रामण्याम् ॥ उकारान्तो मधुशब्दः
॥ मधु मधुनी मधूनि । इत्यादि । ऐकारान्तो ऽतिरै शब्दः । ह्रस्वादेशे सन्ध्यक्षराणामिकारोकारौ
च वक्तव्यौ । अतिरि । अतिरिणी । अतिरीणि । अतिराया । अतिरिणा । ओकारान्तो उपगोशब्दः
उपगु उपगुनी उपगूनि पुनरपि । उपगवा । उपगुना । उप गुभ्याम् । उपगुभिः । इत्यादि ॥ ऋकारा
न्तो कर्तृशब्दः नपुंसकान्त्यमोर्लुक कर्तृ नामिनः स्वरे इनौ घुर्णोनो ऽन्ते । कर्तृणी कर्तॄणि २ अ
रं कर्त्री कर्तृणा कर्तृभ्यां कर्तृभिः कर्त्रे कर्तृणे कर्तृभ्यां कर्तृभ्यः । ऋतोडन्उः स्वडित् डि
तिटेः कर्तुः कर्तृणः कर्तृभ्यां कर्तृभ्यः कर्त्रोः कर्तृणः कर्त्रोः कर्तृणी कर्तृषु हेकर्तृ हेकर्तृणी हे

शि०
२८

...पधायाः नान्तस्योपधाया दीर्घो भवति धौ वर्जितेषु शौ पंचसु नामि ईति न कुलानि पुनरपि हे
कुल ॥ शेषं देववत् एवं फलमूलपुष्पकुड्मलादयः त्यत्कन्यादेः अन्यादेर्गणान्तस्य स्यमो
र्द्भवति दकारः सर्वादेशार्थः वावसाने अवसाने वर्तमानानां झसानां जबा भवन्ति चपा वा
परवर्णाभावो ऽवसानसंज्ञं स्यात् अन्यत् अन्यद् अन्ये अन्यानि पुनरपि एवमन्यतर
त् इतरत् कतमत् शेषं सर्ववत् इकारान्तो ऽस्थिशब्दः नपुंसकात्स्यमोर्लुक् नपुंसकलिंगात्स्य
मोः स्यमोर्लुक् भवति अस्थि नामिनः स्वरे नाम्यन्तस्य नपुंसकलिंगस्य नुमागमो भवति स्या
दौ स्वरे परे ईमौ अस्थिनी अस्थीनि अस्थ्यादीनां शसादौ अस्थ्यादीनामनागमो भवति शसादौ
स्वरे परे इकारस्य चाकारः अल्लोपः स्वरे ऽम्वयुक्ताच्छसादौ नान्तस्योपधाया दीर्घो अकारस्य लोपो
भवति शसादौ स्वरे परे मकारवकारसंयोगादुत्तरस्य न भवति अस्थ्ना अस्थिभ्यां अस्थिभिः ।
अस्थ्ने वेङ्योः नान्तस्य ङ्योः परयोर्वा अकारस्य लोपो भवति अस्थ्नि अस्थनि अस्थ्नोः अस्थिषु
पूर्वं नपुंसके धौ गुणो वा हे अस्थे हे अस्थि उक्तं हि सम्बोधने तु शान शाब्दिरूपं सानन्तथा ना

सा·
२१

ग्रामणीप्रभृतयः ग्रामणीः ग्रामण्यौ ग्रामण्यः वातप्रमीशब्दस्य भेदः वातप्रमीः वातप्रम्यौ वात
प्रम्यः वातप्रमीशब्दस्याम्शसोरकारलोपः वातप्रमीम् वातप्रमीन् वातप्रम्या वातप्रमी ङेसवर्णे दी
र्घस्सह अमिवातप्रमीमाङः ङसिवातप्रमीनिति ङौनुवातप्रमीशेषं ग्रामणीसदृशं विदुः २ ॥ एवं
प्रध्यादयः प्रधीः प्रध्यौ ऊकारान्तो हूहूशब्दः हूहूः हूहौ अम्शसोरस्येत्यकारलोपः हूहूम् हूहू
न् आमिनुडभावः हूहूनाम् हूहूङि इत्यादि ऋकारान्तः पुल्लिङ्गः पितृशब्दः सेरा ऋकारान्तात्परस्य
सेरा भवति सचडित् डित्वाट्टिलोपः पिता पितृ औ इति स्थिते पञ्चसु ऋकारस्यार् भवति पञ्चसु परे
षु पितरौ पितरः घेरर् ऋकारान्तात्परस्य घेरर् भवति सच डित् हे पितः हे पितरौ हे पितरः पितरम्
पितरौ पितॄन् पित्रा पितृभ्यां पितृभिः पित्रे पितृभ्यां पितृभ्यः ऋतो ङेरुः पितुः पितृभ्यां पितृभ्यः
पितुः पित्रोः पितॄणाम् ङौ ऋकारस्यार् भवति ङौ परे पितरि पित्रोः पितृषु एवं सवितृभ्रातृया
मात्रादयः एवं नृशब्दः सेरा ना नरौ नरः नरम् नरौ नॄन् न्रा नृभ्यां नृभिः न्रे नृभ्याम् नृभ्यः
नुः नृभ्यां नृभ्यः नुः न्रोः नुर्वा नामि दीर्घः नृशब्दस्य नामि वा दीर्घो भवति नॄणाम् नृणाम् *

सि·
२१

सा॰
२२
२२

कर्तृशब्दस्य पञ्चस्वपि सुविशेषः सुतार् सकारान्तप्रत्ययसम्बन्धिनऋकारस्यार् भवति पञ्चसुपरेषु कर्तार सि इति स्थिते षत्वादेशः नहन्भवति सेता कर्ता कर्तारौ कर्तारः कर्तारम् कर्तारौ कर्तॄन् इत्यादि हे कर्तः हे कर्तारौ हे कर्तारः एवं नप्तृ स्वसृ प्रशास्तृ प्रभृतयः क्रोष्टुशब्दस्य पञ्चस्वपि सुतृप्रत्ययान्तता वक्तव्यः क्रोष्टा क्रोष्टारौ क्रोष्टारः क्रोष्टारम् क्रोष्टारौ शसि तृप्रत्ययाज्ञाभावात् क्रोष्टून् तृतीयादौ स्वरादौ तृप्रत्ययान्तता वा वक्तव्या क्रोष्ट्रा क्रोष्टुना क्रोष्टुभ्याम् क्रोष्टुभिः क्रोष्ट्रे क्रोष्टवे क्रोष्टोः क्रोष्ट्रोः क्रोष्टोः क्रोष्ट्वोः कृताकृतप्रसङ्गी यो विधिः स नित्यः नित्यानित्ययोर्मध्ये नित्यविधिर्बलवान् तेन नुडागमे कृते नेह सादित्वात्त्वच्चाऽवो नास्ति क्रोष्टूनाम् क्रोष्टरि क्रोष्टौ क्रोष्ट्रोः क्रोष्टोः क्रोष्टुषु अधिप्वि निविशेषणान् हे क्रोष्टो ऋकारान्ता लृकारान्ता एकारान्ताश्च प्रसिद्धाः ऐकारान्तः सुरैशब्दः रैरिः रैशब्दस्याकारादेशो भवति सकारभकारादौ विभक्तौ परतः सुराः सुरायौ सुरायः सुरायम् सुरायौ सुरायः सुराया सुराभ्याम् सुराभिः सुरासु हे सुराः ओकारान्तो गोशब्दः औतौ ओकारस्यौकारादेशो भवति पञ्चसुपरेषु गौः गावौ गावः आम्यासि ओकारस्यात्वं भवति अमि शसि च परे गामधीमाला

गाः गवा गोभ्याम् गोभिः गवे गोभ्याम् गोभ्यः गोः गोभ्याम् गोभ्यः गोः गोभ्याम् गोभ्यः गोः गवोः
गवाम्। श्रुनौ गोतमः। श्रुनौवर्त्तमानाञ्जोशब्दात्परस्यामो नुडागमो भवति गोनाम् गवि गवोः गोषु हेगौः
हेगावौ हेगावः॥ एवंसुद्योशब्दः॥ औकारान्तोग्लौशब्दः। स्वरेसर्वत्रावादेशः॥ ग्लौ ग्लावौ ग्लावः
हेग्लौः॥ इत्यादि॥ ॥❋॥ ॥ इतिस्वरान्ताःपुल्लिङ्गाः॥ ॥❋॥ इति॥ श्रीः॥

अथस्वरान्तास्त्रिलिङ्गाः

॥तत्रावन्तोगङ्गाशब्दः। आवन्तस्त्रियाम्। अकारान्तान्नाम्नःस्त्रियांव
र्त्तमानादाप्प्रत्ययोभवति आपः आवन्तात्परस्यसेर्लोपो भवति गंगा औरी आवन्तात्परऔईकारमा
पद्यते गंगे गंगाः धिरेः आवन्तात्परोधिरिर्भवति हेगंगे हेगंगे हेगंगाः अम्बादीनां धौहृस्वः हेअ
म्ब हेअल्ल हेअक्क डलकान्तानांधौनहृस्वः हेअम्बाडे हेअम्बाले हेअम्बिके गंगाम् गंगे गंगाः।
टौसोरे आवन्तस्यटौसोःपरयोरेत्वम्भवति गंगया गंगाभ्याम् गंगाभिः ङित्यौपट् आवन्तात्परेषां
ङि ङ्स ङि इत्येतेषांयडागमो भवति एसेरे गंगायै गंगाभ्यां गंगाभ्यः गंगायाः गंगाभ्याम्
गायाः गंगयोः गंगानाम् आम्ङेः गंगायां गंगयोः गंगासु॥ एवंश्रद्धामेधामाला

प॰ ...गीता जाया माया धारा दुर्गा प्रभृतयः पकारः सिलोपार्थः द्वितीयपदं पदेऽत्र आवन्ता
सा॰ ...ः परस्यपदः सुडागमो भवति पूर्वस्य चापोऽकारो भवति सर्वस्यै सर्वाभ्याम् सर्वाभ्यः सर्वस्याः सर्वा
...न् सर्वस्याम् सर्वयोः सर्वासु जरायास्त्वरादौ जरसवानकव्यः जरा जरसौ जरे जरसः जराः जरसम्
जराम् जरसौ जरे जरसः जराः जरसा जरया जराभ्याम् जराभिः जरसे जरायै जराभ्याम् जराभ्यः जरसः
जरायाः जराभ्याम् जराभ्यः जरसः जरायाः जरसोः जरयोः जरसाम् जराणाम् जरसि जरायाम् जरसोः
जरयोः जरासु हेजरे हेजरसौ हेजरे हेजरसः हेजराः इकारान्तः। स्त्रीलिंगे बुद्धिशब्दः तस्य प्रथमा
द्वितीययोर्हरिशब्दवत्प्रक्रिया बुद्धिः बुद्धी बुद्धयः बुद्धिम् बुद्धी बुद्धीः। स्त्रीलिंगत्वान्नत्वाभावो विशेषः
इदुभ्याम् स्त्रियाम्वर्त्तमानाभ्यामिकारोकाराभ्यां परेषां ङितां वचनानामाडागमो भवति बुद्ध्यैः बुद्धये
बुद्ध्याः बुद्धेः बुद्धीनाम् स्त्रियांयोः इश्च उश्च यु तस्मादिवर्णान्तादुवर्णान्ताच्च स्त्रियाम्वर्तमानात्परस्य ङे रामा
देशो भवति अडागमाभावे आमोऽप्यभावः बुद्ध्याम् बुद्धौ बुद्धिषु हे बुद्धे एवमति मति धृति रुचि कृति ति॰
सिद्धि शांति क्षान्ति आलि शक्ति प्रभृतयः एवं धेनु रज्जु तनु प्रभृतयोऽप्युकारान्ताः। स्त्रीलिङ्गाः धेनुः २

सा० २६ २५

दसुवन्तात्स्त्रियांवर्तमानान्परेषांङित्वांवचनानामाडागमोभवति स्त्रि ... सुन्मात्रप्रथमाविभ. ... परिमाणबचने. ... श्रीभ्याम् श्रीभ्यः श्रियाः श्रियः श्रीभ्याम् श्रीभ्यः श्रियाः श्रियःश्रियोः श्र्य ... नुम. ... व्यः श्रीणाम् श्रियाम् श्रियि श्रियाम् श्रियोः श्रीषु अडागमाभावे आमोप्यभावः एवंभ्रूर ... प्रभृतयोप्यनीवनाः एवंभूशब्दोभ्रूशब्दवत् वधूजम्बादीनांनदीशब्दवत्प्रक्रिया वधूः वध्वौ वध्वः इत्यादि ऋकारान्तोमातृशब्दस्तस्य पितृशब्दवत्प्रक्रिया माता मातरौ मातरः मातरम् मातरौ मातॄः शसीतिदीर्घः स्वसृशब्दः कर्तृशब्दवत् ऐकारान्तोरै शब्दः सेरैशब्दवत् गोधुम्वत् नौग्लौवत् ॥

❋ ॥ इतिस्वरान्ताः स्त्रीलिंगाः ॥ अथस्वरान्ताः नपुंसकलिंगाः प्रदर्श्यन्ते

॥ तत्राकारान्तोकुलशब्दः अतोऽम् अकारान्तान्नपुंसकलिंगात्परयोःस्यमोरम् भवत्यथो अमोऽम् ग्रहणंलुग्व्यावृत्त्यर्थम् कुलम् ईमौ नपुंसकलिंगात्परऔईकारमापद्यते कुले जश्शसोःशिः नपुंसकलिंगात्परयोर्जश्शसोःशिर्भवति शकारः शित्कार्यार्थः गुरुःशिच्च सर्वस्यवक्तव्यः नुमयमः नपुंसकलिंगस्यनुमागमोभवति धौपरे यम प्रत्याहारान्तस्य न मिदंत्यात्स्वरात्परोवक्तव्यः

शि० २६

सा० २५ ५५

धेनू धेनवः धेनुम् धेन्वा धेनुभ्याम् धेनुभिः धेन्वैः धेनवे धेन्वाः धेनोः धेनूनाम् धेन्वाम् धेनौ धेनुषु हेधेनो ईवन्तो नदी शब्दः हसेपस्सेर्लोपः नदी नद्यौ नद्यः धौह्रस्वः इवर्णोवर्णयोरधानोः स्त्रियां धौपरे ह्रस्वोभवति हेनदि ह्रस्वविधानसामर्थ्याद्धाविनिन हेनद्यौ हेनद्यः नदीम् नद्यौ नदीः नद्या नदीभ्याम् नदीभिः ङिनामट् स्त्रियामीकारान्ता दूकारान्ताच्च परे षां ङितां वचनानामडागमो भवति नद्यै नदीभ्याम् नदीभ्यः नद्याः नदीभ्याम् नदीभ्यः नद्याः नद्योः नदीनाम् नद्याम् नद्योः नदीषु एवं गौरी कुमारी सरस्वती ब्राह्मणी परमेश्वरी प्रभृतयः लक्ष्मीशब्दस्येवन्तत्वाभावात्सेर्लोपो नास्ति लक्ष्मीः लक्ष्म्यौ लक्ष्म्यः हेलक्ष्मि इत्यादि नदीशब्दवद्रूपम् स्त्रीशब्दस्येवन्तत्वात्सिलोपो ऽस्ति। स्त्री स्त्रीभ्रुवोः स्त्रीशब्दस्य भ्रूशब्दस्य च इयुवौ भवतः स्यादौ स्वरे परे स्त्रियौ स्त्रियः वाम्शसि अमि शसि च परे स्त्रीशब्दस्य वा इय भवति स्त्रियम् । स्त्रीम् स्त्रियौ स्त्रियः स्त्रीः स्त्रिया स्त्रीभ्याम् स्त्रीभिः स्त्रियै स्त्रीभ्याम् स्त्रीभ्यः स्त्रियाः स्त्रीभ्याम् स्त्रीभ्यः स्त्रियाः स्त्रियोः स्त्रीणां स्त्रियाम् [illegible] स्त्रीषु हेस्त्रि श्रीः श्रियौ श्रियः श्रियम् श्रियौ श्रियः श्रिया श्रीभ्याम् [illegible]

धिनदा

प्रि० ५४

सा०
५४
७९

लिंगार्थे प्रथमा धातुप्रत्ययोर्व्यतिरिक्तमर्थवच्छब्दरूपं लिंगं तस्यैवार्थसन्मात्रे प्रथमाविभक्तिर्भवति
लिंगद्वयोपि प्रथमार्थौ इति केचित् तत्सद्ब्रह्म बृहत्त्वात् बृंहणत्वात् ब्रह्मलिंगपरिमाणवचनानि।
लिंगादयः कृष्णः श्रीः ज्ञानं द्रोणः खारी आढकं एक द्वौ बहवः। एविखिरजने राजा रोषात्कुमारी
रो रुध्यंते वो भुज्यते भुवं भूपालः प्रागास्तां रामलक्ष्मणौ सन्ति संतः कियन्तः कुमाराः प्रोरते स्मैर रो
रूपंतेन नारकाः जेगीयंते चेगीतज्ञाः मम्नोयंते रुजा जिताः आमंत्रणे च आमंत्रणं अभिमुखी।
करणेपि प्रथमा विभक्तिर्भवति मां समुद्धर गोविंद प्रसीद परमेश्वर कुमारौ स्थैरमासाध्यां क्षमध्वं
भो नपस्विनः भोसः भोस् भगोस् अघोस् एते शब्दा निपात्यंतेऽधिविषये क्षमस्व भेद्वाराध्य भगोस्तु
भ्यं नमोस्तु ते अधीश्व भो महाप्राज्ञ घातया घोस्वद्यस्मरम् १ कर्ता कर्म च करणं च संप्रदानं तथैव च
अपादानाधिकरणमित्याहुः कारकाणि षट् शेषाः कार्ये कर्तृसाधनयो दानपात्रे विश्लेषावधौ सं
बंध आधार भावयोः शेषा विभक्तयो द्वितीयाद्याः एष्वर्थेषु भवंति तत्र कार्ये कर्मकारके द्वितीया उत्पा
द्ये आप्ये संस्कार्ये विकार्ये च द्वितीया विभक्तिर्भवति यज्जात्वा भावितद्दत्पाद्यं यत्सिद्धमेव प्राप्यते तदा

शि०
५४

सा॰
५३
५४

स्वांगाद्वा स्वांग वाचिनो वा स्त्रियामीप् प्रत्ययो भवति सुमुखी मृगाक्षी तन्व्यंगी वा यद्वर्णान्यत्र
वदना कमलनयना क्रोडादिरांदक्रोडी वा वक्रव्या अंगुलिः अंगुली धूलिः धूली आजिः आजी अंके
रिति विशेषणात् हतिः भूतिः ऐच मन्वादेः मन्वादेर्गणात् स्त्रियामीप् प्रत्ययो भवति ऐकारादेश
श्च चकारान्मनो रौ वा औ आव मनावी ऐ आप मनायी वृषकपायी अग्नायी पत्न्यादयः पत्न्याद
यो निपात्यंते पत्नी अंतर्वत्नी सखी अशिश्वी अर्धजरती युवती प्राची प्रतीची ऐंद्री इत्यादि दार
शब्दो नित्यं बहुवचनांतः पुल्लिंगः दाराः दारान् दारैः दारेभ्यः २ दाराणां दारेषु वोर्गुणात् उका
रांताद्गुण वाचिनो वा स्त्रियामीप् प्रत्ययो भवति उवं पट्वी पटुः मृद्वी मृदुः तन्वी तनुः उत ऊः
उकारांताद् ऊप् प्रत्ययो भवति पंगूः वामोरूः पुनस्तिः युवन् शब्दात् तिः प्रत्ययो भवति पंगूः वा
मोरूः पुनस्तिः युवन् शब्दात् तिः प्रत्ययो भवति नाम्नो नो लोपश्च धौ युवतिः एभ्यो नामत्वात्स्या
द्यः आवंतादाप् इति सेर्लोपः ईवंतात् हसेपः सेर्लोपः पूर्ववद्रूपं नेयं ॥ ❋ ॥ ॥ ❋ ॥
॥ इति स्त्रीप्रत्यया समाप्ताः ॥ ❋ ॥ अथ विभक्त्यर्थो निरूप्यते ॥ ॥

स्त्री॰
५२

सा० मरुतः मरुतं मरुतौ मरुतः मरुता मरुद्भ्यां मरुद्भि रित्यादि एवमग्निचिन्मभृतयः अग्निमद् अग्निचित्
२८ अग्निचितौ अग्निचितः अग्निचितं अग्निचितौ अग्निचितः अग्निचिता अग्निचिद्भ्यां अग्निचिद्भिः ।
नकारांत उकारानुबंधो महत्शब्दः ब्विनोनुम् उकारानुबंधस्य ऋकारानुबंधस्य च नुमागमो भवति पुंसि
पंचसु परेषु शौ च न्संमहतोधो दीर्घः शौ च न्संतस्य शब्दस्य महत्शब्दस्य च उपधाया दीर्घो भवति पंचसु
धिवर्जितेषु शौ च महान् महांतौ महांतः महांतं महांतौ महतः महता महद्भ्यां महद्भि रित्यादि उकारानुबं
धो भवच्छब्दः अत्वसोः सौ अत्वं तस्य असंतस्य च उपधाया दीर्घो भवति वर्जिते सौ परे भवान् भवंतौ भवंतः
भवंतं भवंतौ भवतः भवता भवद्भ्यां ऋवेजवाः भवद्भि रित्यादि ऋकारानुबंधस्य भवत्शब्दस्य नुमागमो
एव ब्विनोनुम् भवन् भवंतौ भवंतः भवंतं भवंतौ भवतः भवता भवद्भ्यां भवद्भि रित्यादि पचन् पचंतौ पचंतः
पचंतं पचंतौ पचतः पचता पचद्भ्यां पचद्भि रित्यादि पठन् पठंतौ पठंतः पठंतं पठंतौ पठतः पठता पठद्भ्यां
पठद्भि रित्यादि शकारांतो विश्शब्दः छशषराजादेः षः वावसाने विट् विड् विशौ विशः विशं विशौ विशः वि०
भूवनिमेषा [illegible]भ्यां विड्भि रित्यादि षकारांतः षष्शब्दो नित्यं बहुवचनांतस्त्रिषु समानरूपः जशसोर्लुक् २८
र्णवक्तव्य

सा॰

२८

ः स्मट् एतस्मै एताभ्यां एतेभ्यः ङसिरत् अतः सवर्णे दीर्घः सह एतस्मात् एताभ्यां एतेभ्यः एतस्य
... सि अश्व एतयोः एतयोः एतेषां ङिस्मिन् एतस्मिन् एतयोः एतयोः एतेषु छकारांत तत्वप्राछ् श
ब्दः वावसाने तत्वप्राड् तत्वप्राढ् तत्वप्राछौ तत्वप्राछः तत्वप्राछं तत्वप्राछौ तत्वप्राछः तत्वप्राछा तत्वप्रा
ड्भ्यां तत्वप्राड्भिः इत्यादि यकारांतो ऽग्निमथ शब्दः वावसाने अग्निमद् अग्निमत् अग्निमथौ अग्नि
मथः अग्निमथं अग्निमथौ अग्निमथः अग्निमथा अग्निमद्भ्यां अवेजवा अग्निमद्भि रित्यादि चकारांत
प्रत्यच् शब्दः अंचेः पंचसनुम्वक्तव्यः प्रत्यन् चसि इति स्थिते स्लोः अघुभिः अघुः संयोगांतस्य लोपः चोःकुः
चवर्गस्य कवर्गादेशो भवति धातोर्ङसेपरे नाम्नश्चरसेपदांतेच प्रत्यङ् प्रत्यञ्चौ प्रत्यञ्चः प्रत्यञ्चं प्रत्यञ्चौ
अंचेरलोपो दीर्घश्च अंचेर्धातोरकारस्य लोपो भवति पूर्वस्यच दीर्घः शसादौ स्वरपरे नङ्किते प्रत्यये ईपि ईका
रश्च प्रतीचः प्रतीचा प्रत्यग्भ्यां प्रत्यग्भि रित्यादि एवं तिर्यच प्रभृतयः तिर्यङ् तिर्यञ्चौ तिर्यञ्चः तिर्यञ्चौ तिर
श्चादयः तिरश्चादयो निपात्यन्ते शसादौ स्वरपरे नङ्किते ईपि कारेच तिरश्चः तिरश्चा तिर्यग्भ्यां तिर्यग्भि रित्या
दि उदङ् उदञ्चौ उदञ्चः उदञ्चं उदीचः उदीचा नकारांतो मरुत् शब्दः वावसाने मरुद् मरुत् मरुतौ

शि॰

३७

सा० ऋभांतस्य ऋभाः सध्वोः गवेजवा नन्वमुञ्ञी नन्वमुञ्ङि रित्यादि जकारांतः सम्राजशब्दः छ्शषराजादेः षः छुका

३६ रांतस्यैषकारांतस्य च वृश्च सृज मृज भ्राजादेश्च षकारो भवति धातोर्झसे परे नाम्नश्च रसे पदांते च षस्य षत्वं डत्व

३५ निषेधार्थः षोडः षकारस्य डत्वं भवति धातोर्झसे परे नाम्नश्च रसे पदांते च वावसाने सम्राड् सम्राजौ सम्राजः।

सम्राजं सम्राजौ सम्राजः सम्राजा सम्राड्भ्यां सम्राड्भिः रित्यादि एवं राजादयः विराड् विराट् विराजौ विराजः

विराजं विराजौ विराजः विराजा विराड्भ्यां इत्यादि दकारांतास्त्यद् तद् यद् एतद् शब्दाः तेषां त्यदादेष्टेरत्वा

द्भवति सर्वत्राकारे कृते सर्वशब्दवद्रूपं ज्ञेयं सः तदोः सः सकारस्य सौ परे सत्वं भवति स्यः औ औ त्यौ त्ये अड्

ए त्यं त्यौ तान् पुंसः शसि त्यान् टेन ङइए त्येन भिः त्याभ्यां भ्यः ङइ ए त्ये त्ये त्यैः इत्यादि सः

तौ ते तं तौ तान् तेन ताभ्यां तै रित्यादि यः यौ ये यं यौ यान् येन याभ्यां यै रित्यादि त्यदादेष्टेरत्वादौ सः

किलात्वमः त्वतस्य एषः औ औ एतौ एते जसी ङइ एतदः न्वादेशे द्वितीयादौ स्वेना वा वक्तव्यः २

उक्तस्य पुनरुक्तिरन्वादेशः एतं एनं एतौ एनौ एतान् एनान् टेन ङइए एतेन एनेन एताभ्यां भिः भ्य शि०

भ्यः ए ए एतैः सर्वादेः स्मट् एतस्मै एताभ्यां एतेभ्यः ङसिङस् अतः सवर्णे दीर्घः सह एतस्मात् एताभ्यां ३६

सा० नम्रा सुपान

५२ ॥ ३५ ॥ ३८

अथेसु मकारान्तइदम् शब्दः इदमोयंपुंसि इदम् शब्दस्यपुंसि विषये अयं भवति सिसहितस्य द्विवच
नादौत्यदादेष्टेरस्यादावित्यकारः दस्यमः त्यदादीनांदकारस्यमत्वंभवति स्यादौपरे अयं इमौ सर्वादित्वा
ज्जसीतीकारः इमे त्यदादीनांदकारस्यमत्वंभवति स्यादौपरे इमौ औऔऔ सर्वादित्वाज्जसीत्यदादीनं
घेरभावः इमे इमं इमौ सोन:पुंस: शसि इमान् अनटौसौ: इदमो ऽनादेशो भवति टौसो: परयो: टेन
अइए अनेन स्य: इदम: सकारे भकारेचपरे अकारो भवति हलन्तस्य अद्भि अभ्यां भिस भिस इद
मदसोर्भिस भिसेव भवतिन भकारस्याकारः एभिबहुत्वे एभि: सर्वादे:स्मट् अैअैअै अस्मै आभ्यां।
एभ्य: अन: अस्मात् आभ्यां एभ्य: ङस्तस्य अस्य ओसि अनटौसौ अैअय् अनयो: एषां ङिस्मिन् अस्मिन्
अनयो: एस्वि: बहुत्वे किलान्त्य:स: हलन्तस्य एषु किम् शब्दस्यत्यदादेष्टेरस्यादावितिं सर्वत्राकारे कृते
सर्वशब्दवद्रूपं नेयं क: कौ के कं कौ कान् केन काभ्यां कै: कस्मै काभ्यां केभ्य: कस्मात् काभ्यां केभ्य:
कस्य कयो: केषां कस्मिन् कयो: केषु धकारान्तनत्वबुधशब्द: नस्यरसे पदांनेच आदिजवानामितिभ शि०
कार: वावसाने नत्वभुद् ननभुत् नत्वबुधौ नत्वबुध: नत्वबुधं नत्वबुधौ नत्वबुध: नत्वबुधा आदिजवानां। ३५

सा० ५२

नभ्यां उपानभ्द्भिः उपानहः उपानहोः उपानहां उपानहि उपानहोः उपानत्सु हे उपानत् हे उपानत् हे
उपानहौ हे उपानहः दिव औ दिवशब्दस्य औ भवति सौ परे इयं स्वरे स्वादिविसर्गः द्यौः दिवौ दिवः वामि
दिवो वकारस्य अमि परे वा आत्वं भवति द्यां दिवं दिवौ दिवः दिवा उ रसे दिवो विकारस्य उ भवति रसे परे
द्युभ्यां द्युभिरित्यादि त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृ चतसृ वत् स्त्रियां वर्तमानयोः त्रिचतुरशब्दयोः त्रिस्तिसृ चतसृ
इत्येनावादेशौ भवतः ऋकारश्च ऋकारवत् न नः ऋकारः रत्र भवति ऋ रं तिस्रः तिस्रः तिसृभिः
तिसृभ्यः तिसृभ्यः न तिसृचतसृ दीर्घो नामि छन्दसि वा तिसृचतसृशब्दयोर्नामि परे दीर्घो न भवति
छन्दसि वा तिसृणां तिसॄणां नुडागमः षुर्णोणो ऽनन्ते तिसृषु चतस्रः २ चतसृभिः चतसृभ्यः २ चत
सृणां चतसॄणां रेफान्तो गिर्शब्दः र्वोर्विहसे धातोरिकारोकारयोर्दीर्घो भवति रेफवकारयोर्हसे पर
योः गीः गिरौ गिरः हे गीः हे गिरौ हे गिरः गिरं गिरौ गिरः गिरा गीर्भ्यां गीर्भिः इत्यादि एवं पुरं धुरा द
धः पुरंधूः पुरंधुरौ पुरंधुरः पुरंधुरं पुरंधुरौ पुरंधुरः पुरंधुरा पुरंधूर्भ्यां पुरंधूर्भिरित्यादि धकारान्तः
समिधशब्दः वावसाने समित् समिद् समिधौ समिधः समिधं समिधौ समिधः समिधा समिद्भ्यां

सि० ५२

भूतानमेषा
र्णवक्तव्य

सा० ४१

मादू उश्च ऊश्च ऊ अदसो मकारात्परस्य ह्रस्वस्य ह्रस्व उकारो दीर्घस्य दीर्घो भवति अमू जसि अद्र ए ।
एरी बहुत्वे बहुत्वे सत्यदस एकारो ईभवति ईकार विधान सामर्थ्यान्मादून भवति अमी अमुं अमू अमू
न मत्वे उत्वे च टानास्त्रियां अमुना दस्यमः अद्भिः पश्चादुकारः अमूभ्यां भिस भिस एरी बहुत्वे अमी
भिः सर्वादेस्मट् त्विलान्यः सः कुनस्यः अमुष्मै अमूभ्यां अमीभ्यः अनः ङसिरत् सवर्णे दीर्घः सह
अमुष्मात् अमूभ्यां अमीभ्यः अमुष्य ःओसि अत्रय मादू अमुयोः सुडामः एस्मिबहुत्वे एरीबहुत्वे
किलान्यः सः कुनस्य अमीषां ङिस्मिन् अस्मि ष्मिन् अमुयोः अमीषु सामान्ये दसः कं स्यादिवच्च
सामान्यसाधारणे ऽर्थे वाच्ये सति अदस शब्दात्कः प्रत्ययो भवति अमुकः अमुकौ अमुके अमुकं
अमुकौ अमुकान् इत्यादि ॥ ॥ ❋ ॥ ॥ इतिहसांताः पुल्लिंगाः समाप्ताः ॥ ॥❋

अथ हसांताः स्त्रीलिंगाः प्रदर्श्यंते ॥ ॥ नत्र हकारान्त उपानह शब्दः नहोधः नहो हका
रस्य धकारो भवति रसे पदांते च वावसाने उपानत् उपानद् उपानहौ उपानहः उपानहं उपानहौ । शि०
उपानहः उपानहा उपानद्भ्यां उपानद्भिः जबेरुवा ः उपानहे उपानद्भ्यां उपानद्भ्यः उपानहः उपा ४१

सा॰
५२
७१

कारांतादसांताच्च स्त्रियामीप्प्रत्ययो भवति दंडिनी दंडिन्यौ दंडिन्यः दंडिनीं दंडिन्यौ दंडिनीः दंडिन्या दंडि
नीभ्यां दंडिनीभिः ङितामट् एैऐ दंडिन्यैः दंडिभ्यां दंडिभ्यः दंडिन्याः दंडीभ्यां दंडीभ्यः दंडिन्या. दंडिन्योः
दंडिनीभ्यां दंडिन्यां आम्ङेर्नीयश्च दंडिन्योः दंडिनीषु दंतिनी मालिनी कारिणी स्तो: श्चभिःश्चु: जजोर्ज्ञः
ईपि राज्ञो लोपो वक्तव्यः राज्ञी शुनी कर्त्री हर्त्री औपगवी ऋरकारांतादपि मातृष्वस्रादेर्न भवति यस्येलोपः
इवर्णा वर्णयोर्लोपो भ नियंकारे स्वरे परे [illegible]नः षकार टकार उकार ऋकारानुबंधात् स्त्रियामीप्प्र
त्ययो भवति यवराकीट कुरुचरी उ गोमती वाहियो: धातु: अवर्णान्परस्य मानुर्वानुमागमो भवति.
ईकारे ईपि च परे ऋर पचनी पठनी इत्यादि नदादे: नदादेर्गणात् स्त्रियामीप्प्रत्ययो भवति नदी गौरी गो
तमी इंद्रादेरानीप इंद्रादेर्गणात्स्त्रियामामीप्प्रत्ययो भवति इंद्राणी भवानी इत्यमाहारे गुणश्च अप्रय
त्रयी पुंयोगेच भद्री गणकीजानेस्योपधान् जातिवाचिनो अपकारोपधादकारांतात्स्त्रियामीप्प्रत्ययो
भवति मेषी भकरी हंसी कुक्कुटी ब्राह्मणी अप कारोपधाग्रहणात् क्षत्रिया वैश्या प्रथम बयो बाचि
नि बक्तव्यः कुमारी किशोरी कलभी प्रथमबयोग्रहणात् वृद्धा स्थविरा अन्तग्रहणाच्छिषु:

प्रि॰
५२

आङ् नि अधि अपि अति सु उत् अभि प्रति परि उप अनु अंतर आविः अयंगणउपसर्गसंज्ञकः
५१ प्राग्धातोः प्रयोक्तव्याः तदव्ययं तदिदं चादि शब्द रूपमव्यय संज्ञं भवति त्काद्यंतंच अव्ययाद्विभक्तेर्लु
८। क् अव्ययात्परस्य विभक्तेर्लुग् भवति ननुपाठ्निर्देशो अव्ययानांच नलिंगादिनियमः उक्तंहि सदृशं
त्रिषु लिंगेषु सर्वासु च विभक्तिषु वचनेषु च सर्वेषु यन्नव्येति तदव्ययं १ उक्तान्यलिंगान्यव्ययानि इति
अव्ययः अधुना लिंगविशेषविजिज्ञापयिषया स्त्रीप्रत्ययाः प्रत्ययेनछंदोवत्सूत्राणीति भाष्यवचनं
आवतः स्त्रियां जाया माया मेधा श्रद्धा धारा इत्यादि अजादेश्चापवक्तव्यः अजा एडका कोकिला च
ला शूद्रा गणिका काप्यतः कापिस्थ अतः कापि परे पूर्वस्य अकारस्य इकारो भवति ककारेण महिताश्रा
प्रकाप कारिका पाचिका माठिका वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः आपंचैवहलंतानांयथावा
चानिशा दिशा अवगाह वगाह अपिधानं पिधानं ह्रस्वोवा कापि परे नदादीच पूर्वस्य ह्रस्वो वा भवति
वेणीका वेणिका नदीका नदिका श्रेयसीतरा श्रेयसितरा नौकादेन भवति वाग्रहणादेव नौका ग शि०
लौका जलौका निश्चयेनपत्यंतनैके घोषेष्विति निपातनात् नामने कार्यत्वात् णत्वाईए नकारंलाह ५१

32

33

ईषत् किल खलु वै आरात् दूरात् अरं साकं सार्द्धं भृशं यत् तत् स्वराश्च इत्येवं चादिर्गणो निपातसंज्ञो

इति तत्रादिर्गणो विभक्त्यर्थे निपात्यते तस्मिन् इति तत्र यस्मिन् इति यत्र कस्मिन् इति कुत्र कस्मि

न् कुह तस्मिन् काले तदा यस्मिन् काले यदा कस्मिन् काले कदा तेन प्रकारेण तथा येन प्रकारेण

यथा केन प्रकारेण कथं अनेन प्रकारेण इत्थं तस्मात् इति ततः कस्मात् इति कुतः यस्मात् इति यतः

पात् इति अतः इतः सार्वविभक्तिकस्तस् इत्येके पूर्वस्मिन्निति पुरस्तात् अध इति अधस्तात् उपरि इति

ष्टात् परस्मिन्निति परेण आहि च दूरे दक्षिणस्यां इति दक्षिणाहि बसंति चांडालाः किमः सामान्ये चि

कश्चित् कचन किंचित् कि[illegible]चन पुरस्तात् इति पूर्ववत् परस्तात् इति परतः आदौ इति आदितः मध्ये

मध्यतः अंत्ये इति अंत्यतः पार्श्वे इति पार्श्वतः मुखे इति मुखतः एष्टे इति ष्टष्टतः तसो ग्रहणं उपल

तदधीनकार्त्स्न्ययोर्वा सात् राज्ञः अधीनं इति राजसात् सर्वं भस्म इति भस्मसात् उर्यरंगीकरणे उरी

कृत्य सद्यादिकाले निपात्यते सद्य अद्य सपदि अधुना इदानीं संप्रति सांप्रतं आशु शीघ्रं

परेद्युः अनेद्युः यर्हि तर्हि कर्हि प्रादिरुपसर्गाः प्र परा अप सम अनु अव निर दुर

सि०

५०

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ध्यनैते आदेशा भवंति षष्ठी चतुर्थी द्वितीयासहितयोः नैत्वेकवचनेनसहतेमे भवतः।

नवाम्नौ बहुवचनेन वस्नसौ स्वामीनेसः समायातः स्वामीमेसांप्रतंगतः नमस्तेभगवन्भूयो

मोल्लमव्ययं १ स्वामीवांसजहासोद्विर्दृष्टवानोदानयाचितो राजानोदास्यतेदानंज्ञानंनौमधुसूद

प्र देवोवामवताविष्णुर्नरकान्नौजनार्दनः स्वामीवोबलवान्राजा स्वामीनोसौजनार्दनः ३ नमोवो

दन विद्वेभ्यो ज्ञानंनोदीयतांधनम् सानदान्वः अपश्यामः पश्यामोनः सुदुःखिनः १ त्वमामा अ

कृहितयोर्युष्मदस्मदोः त्वमा इत्येतावादेशौ भवतः पश्यामीत्वामदासीदं पश्यमामदभेदकं पश्या

गत्वा जगत्पूज्यं पश्यमाजगतांपति नादौ पादादौ वर्तमानयोर्युष्मदस्मदोर्नैते आदेशा भवंति नवयेश

त्वाराजन्ममतेप्यतिशत्रवः संबोधनपदादग्रेनभवंति वसादयः हेरामतवदासोस्मि हेरामतुभ्यंन

क्वादिभिश्च चादिभिरपियोगेनैते आदेशा भवंति चादिर्निपातः चवाह एवं नूनं पृथक् विनानाना

वसि अस्ति दोषा मृषा मिथ्या मिथस् अथ अथो ह्यस् श्वस् उच्चैस् नीचैस् स्वर् अंतर् प्रातर्

पुनर् भूयस् अहो स्वित् उत स्वित् सह कृते अंतरेण अंतरा नमस् अलंकृतं आमानो ना प्रतिषेधे

सा ४६ ५५

शि० ४६

34

सा
४६
५५

...सार्णी ब्रह्म ब्रह्मणी जस्शसोः शिः ब्रह्माणि नोपधाया इतिदीर्घः एवंचर्म्मन् कर्म्मन्
प्रभृतयः नपुंसकान्स्यमोर्लुक् नाम्नोनोलोपशधौ चर्म्म चर्म्मणी चर्म्माणि पुनरपि चर्म्म चर्म्मणी
चर्म्माणि चर्म्मणा चर्मणां चर्मभिः कर्म्म कर्म्मणी कर्म्माणि पुनरपि कर्म्म कर्म्मणी कर्म्माणि
कर्म्मणा कर्म्मभ्यां नाम्नोनोलोपशधौ कर्म्मभिः कर्म्मणे कर्म्मभ्यां कर्म्मभ्यः कर्म्मणः कर्म्मणो क
र्म्मणि कर्म्मणो कर्म्मसु व्योम व्योमनी व्योमानि पुनरपि व्योम व्योमनी व्योमानि अल्लोपः स्वरे व्योम्ना
नाम्नोनोलोपशधौ व्योमभ्यां व्योमभिः व्योम्ने व्योमभ्यां व्योमभ्यः व्योम्नः व्योम्नो व्योम्नां व्योमनि
व्योम्नोः व्योमसु नांनना दंनना च्छंदसिङिप्येर्वालोपः छंदस्यागमजानागमजयोर्लोपालोपोचव
क्तव्यौ परमे व्योमन्सर्वाभूतानिनिष्ठंतित्यदादीनांस्यमोलुकिकृतेटेरत्वंनभवति नपुंसकान्स्यमोर्लुक
वावस्थाने त्यद् त्यत् इमौ त्यदादेष्टेरः स्यादौ त्ये अदुए जस्शसोः शिः नुमयमः नोपधाया त्यानि पुन
रपि त्यद् त्यत् त्ये त्यानि त्यदादेष्टेरः स्यादौ टेन अदुए त्येन अद्भि त्याभ्यां त्येभ्यः ङसिरत् अतः सर्वना
म्नो दीर्घः सह त्यस्मात् त्याभ्यां त्येभ्यः ङस्स्य ओसि एत्अय् त्ययोः सुड़ामः एस्मिःबहुत्वे त्येषांङिस्मि

शि०
४६

सवर्णदीर्घः सह अमूभ्यां अमूभ्यः अमुष्याः अमूयोः सुडामः किलान्यः सः कनस्य अमूषां आम्ङेन्नी

यकृ अमुष्यां अमुयोः अमूषु ॥ ॥❈॥ ॥ इतिहसांताःस्त्रीलिंगाः ॥ ॥❈॥ ॥ अथ

हसांताःनपुंसकलिंगाःप्रदर्श्यंते ॥ रेफांतोवार्शब्दः नपुंसकात्स्यमोर्लुक सोर्विसर्गः वाः

इमौ वारी नपुंसकात्‌ शिः वारि पुनरपि यमइति विशेषणन्नुमनभवति वारा वार्भ्यां वार्भिः वारे वार्भ्यां

वार्भ्यः वारः वार्भ्यां वार्भ्यः वारः वारोः वारां वारिः वारो वार्षु चतुर्शब्दस्य चतुरामषोच उवं जस

ससोशिः चत्वारि २ चतुर्भिः चतुर्भ्यः चतुर्भ्यः चतुर्णां चतुर्षु नकारांतोऽहन्शब्दः अन्हः सः अह

न्शब्दस्यनकारस्यसकारोभवति रसेपदांतेच सोर्विसर्गः नपुंसकात्स्यमोर्लुक अहः इमौ वेङ्योः

अन्ही अहनी अहानि अहः अन्ही अहनी अहानि संबोधनेनपुंसकानांनस्यलोपोवावाच्यः अन्हा

अल्लोपःस्वरे अन्हः सः सोर्विसर्गः हवे उत्वो अहोभ्यां अहोभिः अल्लोपःस्वरे अन्हे अहोभ्यां अ

होभ्यः अन्हः अहोभ्यां अहोभ्यः अन्हः अन्होः अन्हां अन्हि वेङ्योः अहनि अन्होः अहस्सु नका

रांतोब्रह्मन्शब्दः नोलोपः ब्रह्मन्शब्दस्य रसेपदांतेच नलोपो भवतिधिवर्ज्जिते ब्रह्मसौ पुनोणो

[illegible]ः औङ्माद् अम [illegible] ब [illegible] सा

[illegible] डिनायद्‌ पदेज्ञ अथथे कि

सा०
४४

पटोच्च अस्यै अस्यै अस्यै आभ्यां आभ्यः अस्याः आभ्यां आभ्यः अस्याः अनयोः आसां अस्यां अनयोः
आसु चकारांतस्त्वच्शब्दः चोःकु वावसाने त्वक् त्वग् हेत्वक् हेत्वग् हेत्वचौ हेत्वचः एवं ऋचवा
चप्रभृतयः अपशब्दो नित्यंबहुवचनांतः अपजस् इति स्थिते नसंमहतोधोर्दीर्घः शोच्च आपः भिदर्था
अपादीनां भकारेपरेदत्वं भवति अद्भिः अद्भ्यः अद्भ्यः अपां अप्सु शकारांतो दिशशब्दः दिशांकः
दिशदृशस्पृशमृश अस्पृश इत्यादीनां कत्वं भवतिरसेपदांतेच दिक् दिग् दिशौ दिशः हेदिक् हेदिग्
हे दिशौ हे दिशः दिशं दिशौ दिशः दिशा दिग्भ्यां दिग्भिः दिशे दिग्भ्यां दिग्भ्यः दिशः दिग्भ्यां दिग्भ्यः
दिशः दिशोः दिशि दिशोः दिक्षु षकारांतस्त्विष्शब्दः षोडः वावसाने त्विट् त्विड् त्विषौ त्विषः त्विषं
त्विषौ त्विषः त्विषा त्विड्भ्यां त्विड्भिः आशिषशब्दस्यसजुषशब्दवत् रूपंनेयं स्त्रिलिंगस्यादसए
व्दस्यसोन विशेषः द्विवचनादौटेरत्वे कृते अवनः स्त्रियां विभक्तिकार्यंचपश्चान्मादू इति असौ सै
नः औ[illegible] मादू अम सवर्णेदीर्घः सरु [illegible]दू अमूः अमुं अमू अमूः टौसौरे [illegible]य अमुया अमूभ्याम्
[illegible] ङिःतायट् पटोच्च अस्यै अस्यै क्लितान्याः[illegible] :कृतस्य अमुष्यै अमूभ्यां अमूभ्यः अमुष्याः

शि०
४४

सा॰ ७६ ८५

दि अनिषणादि भकारांतः ककुभ्शब्दः वावसाने ककुप् ककुब् ककुभौ ककुभः ककुभा ऊवेज
इयंककुभ्भ्यां ककुब्भिरित्यादि हे ककुप् हे ककुब् हे ककुभौ हे ककुभः दकारांता त्यद् तद् यद् एत
द् शब्दा नेषांत्यादेष्टेरः स्यादावितिसर्वत्रादेशः आवतः स्त्रियां अकारांतान्नाम्नः स्त्रियांवर्तमानादाप्
प्रत्ययो भवति स्याल्ये औरी अइए त्याः त्यां त्ये त्याः टौसोरे ओअय् त्यया त्याभ्यां त्याभिः ङितांयट्
पटोऽन्त्यः ऐऐऐ त्यस्यै त्याभ्यां त्याभ्यः त्यस्याः त्याभ्यां त्याभ्यः त्यस्याः त्ययोः त्यासां सुडामः आम्ङेर्नीय
श्च त्यस्यां त्ययोः त्यासु सः सानेताः तां ते ताः तया ताभ्यां ताभिः इत्यादि यां ये याः यया याभ्यां या
भिरित्यादि सः त्यदादेष्टेरः स्यादौ आवतः स्त्रियां किलात्पः सः कृतस्य एषा एते एताः एतां एतदोन्वा
देशो द्वितीयादौ स्वेनो वा वक्तव्यः एनां एने एनाः एनया एनया एनाभ्यां एनाभ्यः एतस्याः
टौसोरे ओअय् एनयोः एनयोः एतासु इयं स्त्रियां इदम् शब्दस्य स्त्रियामियं भवति सिसहितस्य इयम्
त्यदादेष्टेरः स्यादौ इदम् अम् आवतः स्त्रियां औरी अइए इमे सवर्णेदीर्घः सह इमाः इमां इमे इमाः अन
टौसोः आवतः स्त्रियां टौसोरे ओअय् अनया अः आभ्यां आभिः अः आवतः स्त्रियां ङितांयट्

सा॰ दि अतिशयेन लघु इति कवीयान् कवीयांसौ कवीयांसः लघुशब्दस्य कनादेशः ष्ठितः हसेपः सेर्लोपः क[illegible]

७६ इयंस्वरे कनीयांस्यौ कनीयसः नदीवत् अतिशयेन लघु इति कनिष्ठः अतिशयेन प्रियः इति प्रेयान् प्रेयसी प्रियः

८५ प्रादेशः प्रेष्ठः स्थूलस्य स्थविरादेशः अतिशयेन स्थूलः इति स्थवीयान् स्थवीयसी स्थवीष्ठः वृद्धस्य ज्या आदेशः

वक्तव्यः ईलोपो ज्या शब्दादीयशः ज्याशब्दादुत्तरस्य ईषस [illegible] प्रत्ययस्य लोपो भवति अतिशयेन वृद्धः इति

ज्यायान् ष्ठि[illegible] ः ज्यायसी ज्येष्ठः अइ ए दीर्घस्य द्राघादेशः अतिशयेन दीर्[illegible] ः इति ऋतोनुम् नसंमहतोधोदीर्घः

शौच संयोगांतस्य लोपः हसेपः सेर्लोपः द्राघीयान् द्राघीयांसौ द्राघीयंसः ष्ठितः यस्य लो[illegible]ः द्राघीयसी द्राघिष्ठ

प्रशस्य श्रः श्रादेशः अतिशयेन प्रशस्य इति आइ ए ऋतोनुम् नसंमहतोधोदीर्घः शौच संयोगांतस्य लोपः हसेप

सेर्लोपः श्रेयान् ष्ठितः यस्य लोपः श्रेयसी अइ ए श्रेष्ठः बहोरिष्टेः यिः बहोरुत्तरस्य इष्टप्रत्ययस्य ईकारस्य यि

भवति बहु स्थाने भूतादे[illegible]शः इष्टे परे अतिशयेन बहु इति भूयिष्ठः भूयान् किमेत्यव्ययादाख्यातात्च तरतमोराम्

वक्तव्यः अतिशयेन किं किंतरां अतिशयेन कुत्र इति कुतस्तरां परमाणवः अतिशयेन कुत इति कुतस्तमामेषा

मारंभ कांवं उच्चैस्तरंगाय अतिपतिशयेन पचति इति पचतितरां अतिशयेन पठति इति पठतितमां परिणामे दघ्न

रिमाणेऽर्थे दघ्नट् द्वयसट् मात्रट् इत्येते प्रत्यया भवंति जानुं प्रमाणं जानुदघ्नं जानुनादघ्नंजलं शर प्रमाणं

सा॰ प्रत्याली
७४ हार्दी
८९

अमृतं स्वरूपं प्रचुरं यस्या सो अमृतमयः चंद्रः तदधीते वेत्यत्राण वक्तव्यः न संधिय्वेर्युटच तयोः संधिय्वोर्यका
रवकारयोः संबंधिनः परस्य वृद्धिर्नभवति किंतु तयोर्युडागमो भवति इट् उट् इत्येवागमौ भवतः वर्णे विश्लेषं कृ
त्वा यकारात्पूर्वमिकारः वकारात्पूर्वमुकारः पश्चादादि स्वरस्य ञ्णिति च वृद्धिः अणप्रत्ययः यस्य लोपः नाम
संज्ञायां स्यादयः सोर्विसर्गः व्याकरणमधीते वेत्ति वा वैयाकरणः शोभनोऽश्वः स्वश्वः तं वा वेत्ति सौवश्वः इतो
जातार्थे जातार्थे इतः प्रत्ययो भवति लज्जा संजाता यस्य स लज्जितः तरतमेयस्विष्ठाः प्रकर्षे अतिशयेऽर्थे तरतमई
यसु इष्ठ इत्येते प्रत्यया भवंति अतिशयेन कृष्णः इति कृष्णतरः कृष्णतमः ईयस्विष्ठौ डितावितिच वक्तव्यौ टेर्लोपः
उकारो नुत् विधानार्थः अतिशयेन लघुः इति लघीयान् लघीयांसौ लघीयांसः स्त्रीचेत् ङीप् लघीयसी लघिष्ठः
अतिशयेन पापः इति पापीयान् ङीप् पापीयसी यस्य लोपः पापिष्ठः गुर्वादेरिष्ठमनीयस्सु गरा टिलोपश्च गरीय
सी गरिष्ठः गुरोर्भावः गरिमा गरिमाणौ गरिमाणः गरिमाणं गरिमाणौ अतिशयेन गुरुः इति गरीयान् इतोनुम्
म् नसंमहतोर्धौदीर्घश्चोच गरीयांसौ गरीयांसः स्त्रीचेत् ङीप् यस्य लोपः लोहितादिडिंदिमत् इतोनुम् नसंमह
तोर्धौदीर्घश्चोच संयोगांतस्य लोपः अल्लोपः स्वरेऽन्वयुक्ताकृपादौ गरिम्णः गरिम्णा गरिमभ्यां गरिमभिः ॥

सा०
७४
८८

॰स्यास्तीति रत्नावान् इतोऽनुस् अन्तसो सौ सर्वस प्रत्ययो: संयोगान्तस्य लोप: हसेप: सेर्लोप: इयान् इयंतो इयंत: अं
दादंदिल प्रत्ययो भवति समासप्रत्यययो: यस्य लोप: फेनोस्यास्तीति फेनिल: उन्नतं तुंदं यस्य स तुंदिल: उन्नतं उदरं यस्य
स तुंदिल: उन्नतं उदरं यस्य स उदरिल: श्रोन्नतेदंताडुर: दंतशब्दादुर: प्रत्ययो भवति उन्नता: दंता: यस्य स दंतुर: श्र
द्धेर्लु: श्रद्धादिशब्दाल्लु: प्रत्ययो भवति श्रद्धा विद्यते यस्य स श्रद्धालु: श्रद्धालू श्रद्धालव: कृपा विद्यतेयस्य स
कृपालु: निद्रा यस्यास्तीति निद्रालु अस्मायामेधास्रग्भ्यो विन्: अस्त्यर्थे विनिर्वक्तव्य: ईकार उच्चारणार्थ: इंनां यौ सौ
नाम्नो नो लोपश्च धौ हसेप: सेर्लोप: तपो यस्यास्तीति तपस्वी तपस्विनौ तपस्विन: माया यस्यास्तीति माया
वी मेधा विद्यते ऽस्यास्तीति मेधावी स्रजो ऽस्यास्तीति स्रग्वी वाचो ग्मिनि: २ वाच शब्दात् ग्मिनि प्रत्ययो भव
ति गकारो जमादित्व प्रतिषेधार्थ: वाच ऽस्यास्तीति वाग्मी आलाटौ कुत्सितभाषिणि कुत्सिता वाक् यस्य स वाचा
ल: वाचाट: ईषदपरिसमाप्तौ कल्पदेश्यदेशीया: ईषदपरिसमाप्त: सर्वज्ञ: इति सर्वज्ञकल्प: ईषदपरिसमाप्त:
पटु: इति पटुदेश्य: पटु: देशीय: पाश: कुत्सितायां कुत्सितो भिषक् भिषग् पाश: प्रशंसायां रूप: प्रशस्तो वैया
करणो वैयाकरणरूप: भूतपूर्वे चरट् दृष्टं चरतीति दृष्टचर: स्त्रित: दृष्टचरी प्राचुर्य विकार प्राधान्यादिषु मयट्
कार: टित्कार्यार्थ: अन्नं प्रचुरं यस्या सो अन्नमय: मृदो विकार: मृन्मय: स्त्रीप्राधाना यस्या सो स्त्रीमय: जात्स:

शि
७४

र्यंते वहोः स्याने भूराः देशः वहोर्भावः भूमान् नोपधाया इति दीर्घः भूमानौ भूमानः इत्यादि असमर्थे मतुः नाम्नोऽस्त्यर्थे मतुप्रत्ययो भवति अस्यास्मिन्वास्तीत्येतस्मिन्नर्थे उगितो नुम् उकारो नुम् विधानार्थः गौः अस्यास्तीति गोमान् गोमंतौ गोमंतः श्रीरस्यास्तीति श्रीमान् आयुरस्यास्तीति आयुष्मान् अत्वसोः सौ अइकौ मत्वर्थे अइकौ प्रत्ययौ भवतः मत्वर्थे वाच्ये सति वैजयंति पताकाः स्येति वैजयंतः यस्य लोपः माया अस्यास्तीति मायिकः मांतोपधाद्वन्विनौ मकारांतान्मकारोपधादकारांतादकारोपधाच्च वन्विनौ भवतोऽस्त्यर्थे भं विद्यते यस्य स भवान् उगितो नुम् अत्वसोः सौ संयोगांतस्य लोपः धनं विद्यते यस्य धनवान् पुत्राः अस्य संति इति पुत्रवान् लक्ष्मी अस्यास्तीति लक्ष्मीवान् इनांशोसौ सनाम्नो नो लोपश्च धौ हसेपः से लोपः धनमस्यास्तीति धनी धनी दंडोऽस्यास्तीति क्षत्रीहृषदो विद्यंते यस्यां सा दृषद्वती समासप्रत्यययोः किं विद्यते इति किंवान् तडिदादिभ्यश्च तडिद् विद्यते यस्य इति तडित्वान् एतत्किंयत्तद्भ्यः परिमाणे वतुः यत्तदोरा यत्तदोष्टेरात्वं भवति उगितोऽनुम् अत्वसोः सौ समासप्रत्यययोः यत्प्रमाणंऽस्यास्तीति यावान् तत्प्रमाणं अस्यास्तीति तावान् किमः किर्यश्च किम् शब्दस्य किरादेशो भवति वतोर्वकारस्य यकारो भवति किंप्रमाणं अस्यास्तीति कियान् आईश्चैतदो वा एतत् शब्दस्य वा टेरात्वं भवति वा ईशा भवति समासे यतो किमः किर्यश्च किम् शब्दस्य किरादेशो भवति वतोर्वकारस्य यकारो भवति किंप्रमाणं अस्यास्तीति कि

आईश्चैतदो वा एतत् शब्दस्य वा टेरात्वं भवति वा ईशादेशो भवति चकारादन्यस्य वकारस्य यकारादेशो भवति एतत्प्रमाण

सा॰
१२
८४

घटवत् भावेनत्वयण: शब्दस्यप्रवृत्तिनिमित्तं भावस्तस्मिन् भावेनत्वयण इत्येतेप्रत्ययाभवंति।
तांतस्यनित्यंस्त्रीलिंगत्वं स्त्रीलिंगत्वादाप्ब्राह्मणस्यभावब्राह्मणता समाहारेतावत्रेर्गुण: ।
त्रयाणांसमाहार: त्रेतायस्यलोप: आवत: स्त्रियां आप: त्रेते औरी अइण सवर्णेदीर्घ: सह
त्रेता: जनानांसमूहोजनता अतोऽम् मोनुस्वार: अम् शसोरस्य ब्राह्मणस्य कर्म ब्राह्मणत्वम्
इमौ अइण ब्राह्मणत्वे जस् शसो: शि: नुमयम: नोपधाया: ब्राह्मणत्वानि: पुनरपि तत्ती
यादैदेववत् ब्राह्मणस्यकर्म्मब्राह्मण्यं सुमनस: भाव: सौमनस्यं सुभगस्य भाव: सौभाग्यं
विदुष: भाव: वैदुष्यं कर्म्मण्यपिष्यणवक्तव्य: ब्राह्मणस्यकर्म्मब्राह्मण्यं राज्ञ: इदंकर्म्म: नो
वेति टिलोप: राज्यं राजन्यं लोहितोदेर्डि[illegible]मन् लोहितादेर्भावे इमन् प्रत्ययोभवति सचडित् नो
पधाया इतिदीर्घ: लोहितस्यभाव: लोहितमा लोहितमानौ लोहितमान: इत्यादि अणोर्भाव:
अणिमा लघोर्भाव: लघिमा त्रर इमनि पूर्वस्यत्रकार रकारो भवति इमनिपरे पृथोर्भाव: प्रथि
मा: बहोर्भाव: इतिविग्रहे बहोरिलोपो भूचबहो: बहोरुत्तरषामिभनादी नामिकारस्य लोपो

सि॰
१२

नएर्इप यस्यलोपः नामसंज्ञायांस्याद्यः हस्येपः सैर्लोपः त्यनत्नौ किमोदरद्यादे भवार्थेन्यतनौप्रत्ययौ
भवतः कुत्रभवः कुत्रत्यः तत्रभवः तत्रत्यः यत्रभवः यत्रत्यः अद्यभवः अद्यः तन्नद्यभवः ह्यस्तनः स
दाभवः सदातनः चिरायुरापरादिभ्यस्तनः एभ्यः परस्तनप्रत्ययो भवति चिराभवः चिरातनः पुराभवः
पुरातनः पराभवः परातनः स्वार्थेपि उक्ताः प्रत्ययाः स्वार्थेपिभवंति देवदत्त एवंदेवदत्तोकः चन्दार एव
वर्णाश्चानुर्वर्ण्यं चोरएवचौरः अव्ययस्य सर्वनाम्नश्च अक्प्राकटेः अव्ययादेः सर्वादेश्चटेप्राक
अक्प्रत्ययो भवति उच्चकैः नीचकैः त्वयका मयका युवकयोः युष्मकासु अस्मकासु युष्मकाभिः
अस्मकाभिः तकत् यकत् एतकत् अणीनयोयुष्मदस्मदोस्तवकादिः अणीनयोः प्रत्यययोपरयो
र्युष्मदस्मदोस्तवकममकयुष्माक अस्माकादिरादेशाभवंति तवइदं तावकं यस्य लोपः अतो ऽम
अमशसोरस्य मोनुस्वारः इमौ अइए तावके जसशसोः शि नमिनः स्वरे नोपधायाः तावकानि
पुनः तावकेन इत्यादि ममइदं मामकं तव अयं तावकीनः मम अयं मामकीनः यौष्माकः आस्मा
यौष्माकीनः आस्माकीनः वत्तुल्ये सादृश्येऽर्थे वत्प्रत्ययो भवति चंद्रेणतुल्यं चंद्रवत मुखं घटेनतुल्यं

सा० इमौ अइए अन्यदीये नुमदमः जपापाघोसि: नोपधाया: अन्यदीयानि अर्द्धजरतस्यइदं अर्द्धज

७० कारकात् क्रियायुक्ते कारकादय्येते प्रत्यया भवंति क्रियायुक्ते कर्त्तरि कर्मणि चभिधेये अपत्ये ए

८० लोप: कुंकुमेनरक्तं वस्त्रं कौंकुमं कौंकुमे कौंकुमानि मथुरया: आगतो माथुर: माथुरौ माथुरा: य

दागान्यस्तत्रजातोवा ग्राम्य: ग्रामीण: ग्राम्यौ ग्राम्या: ग्रामीणौ ग्रामीणा: धुरं वहतीति धुर्य: केनेयय

कईनइयइक इत्येते प्रत्यया भवंति भवाद्यर्थेषु एतच्चैषां चैकल्पिकं कर्णाटे भव: कर्णाटक: कर्णा

कोवा कर्णाटकौ कर्णाटका: ग्रामे भव: ग्रामीण: धुर्नोणो ऽंते सध्रीचि भव: सध्रीचीन: समास प्रत्ययो:

समीचि भव: तिरश्चि भव: तिरश्चीन: यस्यलोप: नामसंज्ञायां स्यादय: यलोपश्च उपधाया कचिदंत्य

यकारस्य लोपो भवति स्वरेपरे कन्यायां भव: कानीन: अत्र ईन प्रत्यय: यस्येत्यलोप: अलोपश्च प्रत्य

यस्य णित्वाद्वृद्धि: यलोपश्च अपत्ये ऽण् यस्यलोप: न्नणईप् आदिस्वरस्य ञ्णिति च वृद्धि: पुष्यनक्षत्रेणयु   षि०

क्ता पौर्णमासी पौषी चतुर्मास्यं व्रतमाचरतीति चातुर्मासिक: इयोवा तत्र शब्दादाइय प्रत्ययो भवति तत्र   ७०

भव: क्षत्रिय: शुक्रे भवं शुक्रियं इंद्रे भवं इंद्रियं शब्दं करोतीति शाब्दिक: केनेयका: वेदे भवा वैदिकी

45

सा० लुग्भवति गर्गाः गार्ग्यं गर्ग्यौ गर्गान् गार्ग्येन गार्ग्याभ्यां गर्गैः गार्ग्याय गार्गाभ्यां गर्गेभ्यः गार्ग्यात् गा
ह्रै गार्ग्याभ्यां गर्गेभ्यः गार्ग्यस्य गार्ग्ययोः गर्गाणां गार्ग्ये गार्ग्ययोः गर्गेषु देवतेइदमर्थे देवतार्थे इदमर्थे चोक्ताः

५१ प्रत्यया भवंति अपत्ये ऽण् आदिस्वरस्य ञ्णितिच वृद्धिः यस्येतिलोपः अतोऽम् अम्पासोरस्यमोनुस्वा
रः इन्द्रोदेवता अस्येति ऐंद्रं सोमोदेवता ऽस्येतिसौम्यं देवदत्तार्थमिदंदैवदत्तं क्वचितद्वयोः पूर्वपदोत्तरपद
योः क्वचिद्वृद्धिर्भवति अग्निमरुतौ देवतेयस्येति आग्निमारुतं सुहृदःभावः सौहार्दं अत्रभावेऽण
वक्तव्यः णिनोवा उक्ताः प्रत्यया विषयांतरे णिनोवा भवंति अजोगोर्यस्य सअजगुः शिवः तस्येदं
धनुः आजगवं अजगवंवा अपत्ये ऽण् वोऽव्यस्वरे अतोऽम् मोनुस्वारः कुमुदस्य गंधइव गंधोयस्य
कुमुदगंधिः तस्यापत्यंस्त्रीकौमुदगंध्या स्वसुरस्यायंस्वासुर्यः ग्रामः विष्णोरिदंवैष्णवं गोरिदं गव्यं
स्येदंकुल्यं त्वमदः कन्वेनवइदं त्वदीयं ममइदं मदीयं चतुरश्चलोपः चतुरशब्दस्यचकारस्यलोपोभ
ति एयएयौ प्रत्ययौ भवतः चतुर्णांसंख्यापूरकः तुर्यः तुर्यौ तुर्या तुर्यं तुर्यौ तुर्यान् तुरीयः अन्य
अन्य शब्दस्य दगागमो भवति अन्यस्यइदं अन्यदीयं अतोऽम् अम्पासोरस्य मोनुस्वारः अन्य

शि० ६८

षष्ठरोग मातरे

मातृपादस्य ऋकारस्य उर् भवति अणि परे षोडः षण्णां मातॄणां अपत्यं पुमान् षाण्मा
तुरो षाण्मातुराः षाण्मातुरं षाण्मातुरौ षाण्मातुरान् इत्यादि द्वयोः मात्रोः अपत्यं पुमान् द्वै
तुरः यस्य लोपः अत इञ् नृषे अकारान्तान्नाम्नः नृषिशब्दादपत्येऽर्थे इञ् प्रत्ययो भवति देवदत्तस्य
अपत्यं पुमान् दैवदत्तिः श्रीधरस्य अपत्यं पुमान् श्रैधरिः दशरथस्य अपत्यं पुमान् दाशरथिः पुरं
दरस्य अपत्यं पौरंदरिः वह्वादेश्च वह्वादेर्गणाद् अपत्येऽर्थे इञ् प्रत्ययो भवति वाहविः वार्ष्णिः आग्नि
शर्मस्यापत्यं शार्म्मिः एयायनणेयणीया गर्गनडात्रिस्त्रीपितृष्वस्रादेः गर्गादेर्नडादेरत्र्यादेः स्त्री
लिङ्गात् पितृष्वस्रादेश्च एय आयनण् एयण् ईयस् इत्येते प्रत्यया भवन्ति समासप्रत्यययोः आदिस्व
रस्य ञिणिनि च वृद्धिः यस्य लोपः गर्गस्यापत्यं गार्ग्यः वत्सस्यापत्यं वात्स्यः नडस्य अपत्यं नाडायनः
[illegible] नैते चरस्यापत्यं चारायणः अमुष्यस्यापत्यं आमुष्यायणः अत्रेः अपत्यं आत्रेयः अद्रुए
[illegible] काप्येयः मह्याः अपत्यं माहेयः पितृष्वसुः अपत्यं पैतृष्वस्रीयः मातुः स्वसुः अपत्यं मा
[illegible] कुरु बहुत्वे क्वचित् अपत्येऽर्थे उत्पन्नस्य प्रत्ययस्य बहुत्वे सति क्वचिदिष्यते नृषिविषये

पदस्याकारो वक्तव्यः मातापिता च मातापितरौ द्वंद्वे सर्वोऽपि त्वं वा वर्णाश्च आश्रमाश्च
वर्णाश्रमेतराः वैयधिकरण्ये बहुव्रीहौ मध्यपदलोपो वक्तव्यः कुमुदस्य गंध इव गंधो यस्य कु
मुदगंधिः गंधशब्दादिकारो बहुव्रीहौ हंसस्य गमनमिव गमनं यस्याः सा हंसगमना दिक्संख्ये संज्ञायां दि
ग्वाचि संख्यावाचि शब्दौ संज्ञायां विषये समस्येते अविग्रहो नित्यसमासो अन्यस्त्वस्वपदविग्रहोऽपि
दक्षिणाग्निः सप्तग्रामः यथा ग्रामं प्राप्तो ग्रामप्राप्तः अयं स्वपदविग्रहः प्वारन्योऽन अष्टः अयं अस्व
पदविग्रह इत्येतावदर्थः ॥❀॥ इति समासप्रक्रियाः ॥❀॥ अथ तद्धितो निरूप्यते
॥ अपत्येऽण् नाम्नोऽपत्यार्थे अण् प्रत्ययो भवति उपगोरपत्यमिति वाक्ये उपगोः अण् इति स्थिते
समासप्रत्यययोः णकारो वृद्ध्यर्थः आदिस्वरस्य ञ्णिति च वृद्धिः स्वराणां मध्ये यः आदिस्वरस्त
स्य वृद्धिर्भवति ञिति णिति च तद्धिते परतः उकारस्य औकारो वृद्धिः वोऽव्यस्वरे उकारस्य ओका
रस्य अव् भवति यकारे स्वरे च परे नाम संज्ञायां स्यादयः सो विसर्गः उपगोः अपत्यं पुमान् औप
गवः वशिष्ठस्य अपत्यं पुमान् वाशिष्ठः गोतमस्य अपत्यं पुमान् गौतमः देवशब्दवत् उरगा

सि॰ चं॰ उ॰ १०१

तगकः इषीकः इषीका अनिहृषिभ्यां कित् अनीकं हृषी[कं] अलीकादयः अल भूषणादौ अलीकं व
लीकं पंडकर्मणिश्रुभेच पंडकं ऋलीकः कादेरीषः करीषः नृ नरीषः ग्रादेः कीषः गिरीषः परीषः अर्जेर्त्तर्.
तः ऋजीषम् ऋविशाबद् अंबरीषोनिपात्यः कादेरीरः करीरः शॄ शरीरं गंभीरादयः गम् गभीरः व [illegible]
शीरं घस्रअदने क्षीरम् शीङोधुक्लकवलंवलञ्वालपालाः ञत्ययाः शीधुः शीलं शेवलः शैव
लं शेवालं शेपालम् उलूकादयः वल उलूकः शम् शंबूकः शलगतौ शाल्वः मडि मंडूकः नियो
र्मिः नेमिः ऋर्त्तेरुरः ऊर्मिः भुवः कित् भूमि अश्नोतेरसच रश्मिः स्वादेर्नि कित् सृणिः वृष्णिः अंगे
र्नलोपः अग्निः वहादेर्निः वह्निः श्रोणिः योनिः द्रोणिः ग्लानिः घृण्यादयः घृणिः स्पृश् पृश्निः पृ
ष् पार्ष्णिः पातेर्ङ्गिः पत्निः शकेर्ध्रत् शक्नात् हंतेरंतिरंहवः हंतिदुरितमनयाअंहतिः भ्रादेः क्तिः
स्तृरि घृणोति पृश्नतिः शक्नोति स्पृशति दुरितंनामपापं स्तृते भवति अति राति अनति भूरिः अ
ङ्ग्रि रादेस्त्रिः रात्रिः शक्त्रिः अत्रिः पत्रिः पतेरत्रिः पतत्रिः मृङ् ईच्चिः मरीचिः वेञोडित्वीचिः परः कप
पुरः अग्रगमने पुरुषः हनहिकलिभ्यः रुषः परुषः नहुषः कलुषः पीपेरूषः पीयरति सौत्रः पीयू

१०१

सि॰ चं॰
उ॰
१०२

षं मस्जेर्नुम्च मंजूषा गडेश्च गंडूषः शकादेरटः शकटः कङ्किगतौ कंकटः कर्कटः मर्कटः कलिकर्द्यौ
रमः कलमः कर्देः कुत्सितशब्दे कर्दमः शल्यादेः किमुः पुलिंदः कपेर्बिन्दश्च कुविंदः कुपिंदः नौषं
जेर्येधिः नितरां संजन्तिवाणान्यस्मिन् निषंगधिः सर्त्तेर्णिन् सारथिः खर्जादेरूरः खर्जेर्व्यथने खर्जू
रः कर्पूरः वल्लरः लंगादेरूलः लंगेर्वृद्धिः लांगूलं कसूलः कवश्चद्वदीर्घश्च कूची सिंचेष्टेरुश्च स्रुची शे
मेर्वः शम्बः उल्बादयः उचसंमवाये उल्वं शल्वं स्था स्तम्बः स्तबकः शाशपिभ्यांदः शादः शब्दः वरंनि
पापात् अब्दादयः अवतीनदः कंदः वलिमलितनिभ्यः कयः वलयं मलधारणे मलयः तनयः हृ
ञोदक् हृदयं मिनोतेरुः मेरुः जत्र्वादयः जत्रुः अश्रु रुरुः शानयतिः शत्रुः कशेरुंभोमेदेताः कसुंभ
कुसुंभं कुसीदं कुसितः नंगुलादयः नङ्घाघाते नंगुलः अकिलक्षणे अंकुशः चषभक्षणे चषालः
पल्वलं निधृषा ध्रोस्म शलसंचलने शल्पं मूशाकम्पविभ्यः लः मूलं शालः कम्बलः अंबुः अविशानो
मार्देयः माया छाया सस्यं सृज् सर्स्यं जनेर्यक् जम्पंजाया अघ्न्यादयः अघ्न्यं अघ्न्या कनीदीनो क
न्या वंध्या अर्व्यादेर्वन् अर्वा हृ पर्वाध्याप्योः संप्रसारणं पीवा येऽवृद्धो पीवा खदेर्धः खध्वा

धि
पं

सि॰ चं॰
उ॰
११९

नवस्येकिं
रादिफोवा रेप
इतिश्रीरामभ
संवत् १९२८
वफरमायस ला

याहृषां
यदिभ